

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»
ІМЕНІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА
Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв
Кафедра мов і методики їх викладання

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня «Магістр»

на тему:

**ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗА ДОПОМОГОЮ ГРИ**

Виконала:

студентка II курсу, 63 групи
Спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
Жума Дар'я Миколаївна

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри мов і методики
їх викладання
Мірошник Ірина Василівна

Чернігів – 2024

Роботу подано до розгляду «___» _____ 2023 року.

Студентка _____ Дар'я ЖУМА

Науковий керівник _____ Ірина МІРОШНИК

Кваліфікаційна робота розглянута на засіданні кафедри дошкільної та початкової освіти

протокол № _____ від «___» _____ 20__ р.

Студентка допускається до захисту роботи в екзаменаційній комісії.

Зав. кафедри _____ Ірина ТУРЧИНА

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗА ДОПОМОГОЮ ГРИ	10
1.1. Поняття культури спілкування та особливості її реалізації у закладі дошкільної освіти	10
1.2. Гра як засіб формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку	16
1.3. Педагогічні умови формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності	22
Висновки до розділу 1	29
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗА ДОПОМОГОЮ ГРИ	30
2.1. Критерії відбору ігор для формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку	30
2.2. Комплекс вправ для формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку з використанням ігор	32
2.3. Діагностика рівня сформованості культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності	40
2.4. Методичні рекомендації щодо формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку за допомогою гри	54
Висновки до розділу 2	59
ВИСНОВКИ	61
АНОТАЦІЇ	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	67
ДОДАТКИ	72

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ДДВ – дитина дошкільного віку

ЗДО – заклад дошкільної освіти

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Мистецтво спілкуватись продуктивно і безконфліктно – найважливіші чинники та необхідні елементи культури людини у сучасному світі. Спілкування та культура його використання є цінністю для кожної людини і для суспільства в цілому. На сьогодні культура спілкування є одним із найважливіших складників професійної культури фахівця, який забезпечує його конкурентоспроможність на сучасному ринку праці, дозволяє розв'язувати проблеми, спираючись на уміння спілкуватись і співпрацювати з різними людьми, основи якого, у свою чергу, закладаються та формуються ще з дошкільного віку, оскільки саме в дошкільному віці формується основа для подальшого розвитку особистості.

Формування культури спілкування на ранніх етапах розвитку дитини має велике значення для її подальшої соціалізації. Завдяки технологічному прогресу діти сьогодні часто знаходяться в оточенні гаджетів, що може негативно впливати на якість їх спілкування та розвиток у них соціальних навичок. Використання саме гри, як педагогічного інструменту, може допомогти компенсувати цей недолік, надаючи дітям можливість навчатися ефективно спілкуватися в реальному світі.

Гра допомагає дітям розвивати соціальні навички, включаючи емоційний інтелект, співпереживання та розуміння інших людей. Ці навички є необхідними для формування культури спілкування, а їх розвиток на ранніх етапах має важливе значення для побудови міцних міжособистісних відносин та успішної інтеграції в суспільство. Тому формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку набуває ще більшої ваги в сучасному світі.

Гра є ефективним засобом для розвитку комунікативних навичок у дітей старшого дошкільного віку. Вона допомагає дітям вчитися висловлювати свої думки, слухати та розуміти інших, встановлювати контакт з однолітками та дорослими.

Гра відома своєю захоплюючою та цікавою природою, що сприяє активному залученню дітей до навчального процесу. Завдяки ігровим формам діти можуть навчатися спілкуватися та виробляти навички культурного спілкування без стресу та нав'язливості, а це збільшує їхню мотивацію до опанування новими навичками та набуття новими знаннями.

Отже, формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку за допомогою гри є актуальним напрямом досліджень та педагогічної практики. Це сприяє розвитку комунікативних навичок, виробленню ціннісних орієнтацій та емоційного інтелекту, підвищує мотивацію до навчання та сприяє формуванню особистості, яка здатна ефективно спілкуватися та взаємодіяти зі світом.

Різні аспекти формування культури спілкування знайшли своє відображення у працях науковців, а саме: питання змісту і способів формування культури спілкування (Л. Волченко, Г. Загадарчук, Г. Потиліко), удосконалення мовленнєвої культури (Л. Лучкіна, К. Климова); духовноестетична сутність слова (В. Костомаров, В. Ніколаєва, В. Троїцький); мовленнєва культура в системі культури особистості (А. Аніщук, Р. Гладіна, М. Львов, Т. Ладиженська, Л. Мацько, В. Соколова, В. Сьоміна, Н. Політова); мовний етикет, національні аспекти мовного етикету (Н. Формановська, С. Богдан, Я. Радевич-Вінницький, Є. Чак, М. Стельмахович та ін.), підвищення комунікативної культури (І. Тимченко) та ін.

Психологічні аспекти зазначеної проблеми представлені у роботах М. Жинкіна, О. Леонтьєва, С. Карпової та ін.; лінгводидактичні та методичні аспекти відображені у дослідженнях А. Богуш, М. Вашуленка, Л. Варзацької, М. Пентилюк, О. Савченко.

Питанню формування культури спілкування дітей дошкільного віку приділяли увагу О. Дуброва, М. Ілляшенко, Г. Лаврентьєва, О. Яницька. Важливі аспекти спілкування дітей дошкільного віку розглядаються у працях

Л. Артемової, М. Басової, З. Богуславської, М. Лісіної, А. Рузької, О. Смирнової, Т. Піроженко та ін.

Розробкою комунікативних ігор займалися такі дослідники, як О. Хухлаєв, Є. Карпова, Н. Кряжева, Н. Ключєва, Т. Піроженко та ін.

Ураховуючи стрімкий технологічний розвиток та стрімкі зміни у способах міжособистісної взаємодії, розгляд проблеми формування культури спілкування дітей засобами гри наразі набуває особливого значення, а, отже, окреслена проблема є надзвичайно актуальною, що зумовило вибір теми нашого дослідження: **«Формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку за допомогою гри».**

Мета дослідження – теоретично проаналізувати та практично дослідити особливості формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку за допомогою гри.

Завданнями дослідження є:

- розкрити поняття культури спілкування та дослідити особливості її реалізації у закладі дошкільної освіти;
- дослідити гру як засіб формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку;
- охарактеризувати педагогічні умови формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності;
- проаналізувати критерії відбору ігор для формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку;
- розробити комплекс вправ для формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку з використанням ігор;
- визначити рівень сформованості культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності;
- розробити методичні рекомендації щодо формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку за допомогою гри.

Об'єкт дослідження – процес формування культури спілкування у дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – особливості формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку за допомогою ігор.

Задля досягнення поставленої мети, було використано такі **методи дослідження**: *теоретичні* (аналіз, порівняння, систематизація та узагальнення даних на основі вивчення психолого-педагогічної, науково-методичної літератури та нормативних документів уможливили аргументоване обґрунтування змісту та структури провідних категорій дослідження, визначення критеріїв та показників, комплексу педагогічних умов формування культури спілкування дітей дошкільного віку засобами гри); *емпіричні* (бесіда – з метою вивчення рівня сформованості культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку; анкетування вихователів та батьків дітей дошкільного віку; спостереження за дітьми під час навчальної діяльності, на прогулянках і під час ігрових занять; метод соціометрії – з метою оцінки соціального статусу дитини в групі дитячого садка, її взаємин з іншими дітьми, ступеня доброзичливості та емоційного самопочуття); *експериментальні* (педагогічний експеримент з метою діагностики рівня сформованості культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності); *метод статистичної обробки даних* (статистична обробка результатів експериментальної роботи та їхня інтерпретація).

Практичне значення результатів кваліфікаційного дослідження полягає у відборі ігрових ситуацій для формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку та укладанні методичних рекомендацій щодо використання ігор з метою формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідницької роботи були представлені та обговорені на таких науково-практичних конференціях: XX міжуніверситетська студентська науково-практична конференція «АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ» (м. Вінниця, 21 лютого 2023 р., на платформі для відеоконференцій Google

Meet); XVI Всеукраїнська наукова конференція студентів та молодих науковців «НАУКА. ОСВІТА. МОЛОДЬ» (м. Умань, 11 травня 2023 р.); Всеукраїнська онлайн-конференція з міжнародною участю «СТРАТЕГІЇ ТА ПРАКТИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ» (30 травня 2023 р.).

Публікації:

1. Жума Д.М. Формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку за допомогою гри // XVI Всеукраїнська наукова конференція студентів та молодих науковців «НАУКА. ОСВІТА. МОЛОДЬ», м. Умань, 11 травня 2023 року. Умань: Візаві, 2023. – 414 с. С.122–124.

2. Жума Д.М. Сучасні методи формування культури спілкування у дошкільників засобами гри // Всеукраїнська онлайн-конференція з міжнародною участю «СТРАТЕГІЇ ТА ПРАКТИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ», 30 травня 2023 року. С.122–124.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів та висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (59 найменувань). Загальний обсяг роботи становить 77 сторінок (із них основного тексту – 66 сторінок). Робота містить 1 таблицю, 3 діаграми та 5 додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗА ДОПОМОГОЮ ГРИ

1.1. Поняття культури спілкування та особливості її реалізації у закладі дошкільної освіти

Культура спілкування є одним з найважливіших аспектів нашого життя. Вона визначає наші взаємини з іншими людьми та впливає на якість наших взаємодій. У дошкільному віці, коли діти вперше починають досліджувати світ і навчатися спілкуватися, розвиток культури спілкування набуває особливого значення. У закладах дошкільної освіти (ЗДО), таких як дитячі садки, важливо створити сприятливе середовище для розвитку цієї культури, де діти зможуть вчитися ефективно спілкуватися та взаємодіяти з іншими.

Перш ніж зануритися у аналіз поняття «культура спілкування», варто розглянути сутність самого терміну «культура». У перекладі з латинської, слово «культура» означає «обробка» або «виращування». Культура – це набір духовних цінностей, які постійно створює людство і які нагромаджуються і зберігаються як скарбниця у творах літератури, мистецтва, науки, людських творіннях та мові [9]. Таким чином, коли говоримо про культуру спілкування, ми маємо на увазі включення особи у культуру свого власного та інших народів світу.

Поняття культури спілкування охоплює низку вмінь і навичок, які діти мають навчитися протягом дошкільного періоду.

Основою культури спілкування є вміння слухати і розуміти інших, а також вміння висловлювати свої думки і почуття, зрозуміло і доречно. Крім того, дошкільний вік – це період, коли діти починають вчитися взаємодіяти з різними людьми і розвивати емпатію, співпереживання та толерантність.

У ЗДО реалізація культури спілкування здійснюється через різноманітні практики та стратегії. Перш за все, вихователі відіграють ключову роль у формуванні культури спілкування серед дітей. Вони створюють безпечне та підтримуюче середовище, де діти відчують себе впевнено та поважають один одного. Важливо виховувати у дітей розуміння важливості слухання та поважати іншу думку. Вихователі можуть використовувати різноманітні методи, такі як рольові ігри, ділові ігри та групові проекти, щоб допомогти дітям розвивати навички спілкування та співпраці.

Крім цього, дошкільні заклади також забезпечують можливості для дітей вчитися спілкуватися з різними людьми. Це може бути досягнуто через організацію заходів, таких як групові проекти, спільні свята та екскурсії. Взаємодія з дітьми різного віку, належать до різних культур або мають різні потреби, допомагає дітям розширити своє розуміння і толерантність до різноманітності.

Однак, для успішної реалізації культури спілкування в дошкільному закладі потрібна взаємодія з батьками. Батьки грають важливу роль у вихованні та розвитку культури спілкування своїх дітей. Заклади дошкільної освіти можуть організовувати зустрічі, семінари та роботу з батьками, щоб надати їм необхідні знання та навички, які вони можуть використовувати вдома для підтримки розвитку культури спілкування у своїх дітей.

Величезне значення спілкування у формуванні особистості неможливо переоцінити. Будучи носієм соціального досвіду, мовне спілкування в усіх його проявах дозволяє людині приймати готовий соціальний досвід, який був осмислений та систематизований попередніми поколіннями. Це означає, що у процесі спілкування людина оволодіває духовною, інтелектуальною та матеріальною культурою, пізнає світ і саму себе, а результатом цього є соціалізація особистості та коригування людської поведінки.

Спілкування можна охарактеризувати як процес взаємодії та взаємозв'язку між суспільними суб'єктами, в межах якого відбувається обмін

інформацією, досвідом, здібностями, навичками і вміннями. Кінцевим результатом цього процесу є досягнення певних цілей та результатів. Філософський енциклопедичний словник також підкреслює, що спілкування є однією з важливих передумов для розвитку суспільства та особистості [58, с. 447].

У психології, спілкування визначають як складний та багатоплановий процес, який включає в себе встановлення та розвиток контактів між людьми. Цей процес супроводжується потребами спільної діяльності та включає обмін інформацією, а також вироблення єдиної стратегії взаємодії [48, с. 213].

А. Леонтьєв розуміє спілкування як процес встановлення та підтримки цілеспрямованого контакту між людьми, який може бути прямим або опосередкованим за допомогою різних засобів. Ці люди мають психологічну залежність один від одного [31, с. 20].

М. Лісіна описує спілкування як взаємодію між двома або більше людьми з метою узгодження та об'єднання зусиль для досягнення спільного результату та налагодження відносин [32, с. 168].

М. Каган визначає спілкування як активність особи, яка цілеспрямовано направлена на іншу особу як на активного, свідомого партнера, що є рівним [21]. Тим часом, Б. Ломов акцентує увагу на трьох функціях спілкування: інформаційно-комунікативна, регуляторно-комунікативна і афективно-комунікативна [33, с.173].

І. Петрова, проводячи аналіз різних інтерпретацій природи і сутності спілкування, висловлює думку про необхідність розгляду взаємозв'язку між поняттями «спілкування» та «діяльність». Вона підтверджує, що в деяких контекстах спілкування вченими вважається за певний аспект діяльності, тоді як в інших контекстах воно розглядається як окремий вид діяльності [41]. Крім того, авторка встановлює певні термінологічні конвенції для понять «спілкування» і «комунікація». Зазначається, що ці поняття мають різний обсяг і зміст, оскільки комунікація є процесом передачі інформації, в якому відправник виступає як суб'єкт, а отримувач – як об'єкт. З іншого боку,

спілкування є процесом спільного створення нової інформації партнерами, що передбачає їхню принципову рівність.

Можна дійти до висновку, що спілкування, служить засобом розвитку свідомості та є необхідною умовою для свідомості та самосвідомості людини. Відносини між людьми ґрунтуються на двох внутрішньо суперечливих принципах «Я-Ти» і «Я-Він (Воно)», проте саме відносини «Я-Ти» і «персоніфікація» містять сутність та значення людських відносин, що формують культуру спілкування особистості .

Культура спілкування стає особливо важливою для фахівців у галузях, де комунікація є основою виконання професійних обов'язків, таких як педагоги, лікарі, психологи, працівники соціальної сфери тощо. Вміння знайти правильний тон, обрати оптимальну тактику спілкування з вихованцями, пацієнтами, клієнтами безпосередньо впливає як на виконання професійних обов'язків, так і на моральний стан тих, з ким вони спілкуються. Культура спілкування в цьому контексті пов'язана з дотриманням професійної етики, яка має свої особливості у кожній робочій сфері.

Розглянемо культуру спілкування як морально усвідомлену взаємодію вихователя й вихованця, спрямовану на розвиток їхніх внутрішніх якостей. Зміст цих відносин включає культуру мовлення, зовнішнього вигляду, поведінки та психологію міжособистісних зв'язків.

Культура спілкування включає в себе збірку норм, методів та умов для ефективної взаємодії, що приймаються у відповідному соціальному контексті як етичний зразок для комунікації. Водночас культура спілкування не обмежується лише правилами. Вона передбачає інтелектуальний, емоційний та моральний розвиток індивіда, його внутрішню культуру, яка проявляється у вмінні оцінювати обставини, в готовності розуміти і приймати позицію співрозмовника, проявляти емпатію, розуміти його стан і почуття, і відноситися з повагою до його думок.

Формування культури спілкування є невід'ємною частиною загальної культури особистості і стає надзвичайно актуальною у наш час, коли ми

переосмислюємо старі форми життя, переоцінюємо цінності і ідеали, змінюємо звичні переконання та уявлення, шукаємо нових орієнтирів і життєвих настанов. Проблеми особистісного спілкування вимагають особливого розгляду, оскільки саме на цьому рівні задовольняються сутнісні потреби особистості.

І. Петрова виходить з розуміння того, що культура спілкування особистості включає три основні підструктури: когнітивну, аксіологічну і поведінкову. Це означає, що вона обумовлена як пізнавальною складовою, де важливо розуміти та осмислювати інформацію, так і ціннісною складовою, де формуються цінності, орієнтації та відношення, а також поведінковою складовою, де розвиваються навички та стратегії міжособистісної взаємодії [41].

Культура спілкування особистості включає когнітивну підструктуру, яка складається з системи знань і вмінь, необхідних для ефективного функціонування в цьому процесі:

1) психологічні знання, які дозволяють розширити границі самоактуалізації та самореалізації особистості у спілкуванні;

2) комунікативні вміння, які охоплюють вміння адекватно використовувати всі доступні засоби спілкування (природні мови, технічні засоби спілкування) залежно від цілей, умов та адресатів спілкування;

3) знання стереотипів, стандартів і еталонів, які регулюють культуру спілкування особистості.

Ці компоненти формують основу для розуміння та практичного застосування культури спілкування в особистісному розвитку. Вони допомагають людині впевнено і вдало спілкуватися, враховуючи контекст і потреби комунікації.

Аксіологічна підструктура служить як основа культури спілкування особистості, що гарантує її цілісність та унікальність. Цінності мають критичне значення у суспільстві. З огляду на тему дослідження, автор

уточнює, що цінності є неодмінним елементом для існування культури спілкування індивіда.

Визначення поведінкової підструктури культури спілкування дозволяє врахувати два її ключові елементи:

- ✓ нормативний, що полягає в освоєнні соціально прийнятих норм і стандартів;

- ✓ особистісно-творчий, що виявляється у формуванні та адаптації норм в процесі спілкування.

Оскільки когнітивна підструктура культури спілкування включає комунікативні навички, цілком варто розглянути їх значимість.

О. Федоренко розглядає комунікативні навички як способи вирішення комунікативних завдань, таких як слухання, активізація партнера, регулювання емоційного напруження та інші [57]. П. Кліш і А. Хом'як, у свою чергу, вважають комунікативні навички здатністю до безпосередньої та опосередкованої взаємодії, вмінням правильно пояснювати та сприймати інформацію від співрозмовника [26]. Комунікативні навички є необхідною складовою комунікативної компетенції, яка передбачає використання мовних та немовних засобів для комунікації, виявлення ініціативи та виразності у спілкуванні, а також вміння мати високу мовленнєву культуру [3, с. 30].

У педагогічній та психологічній літературі часто зустрічаються такі поняття, як «комунікативна компетентність», «компетентність у спілкуванні», «комунікативна підготовка» або «комунікативна культура». Усі ці терміни роблять акцент на оволодіння техніками спілкування, вмінням підтримувати міжособистісні контакти та досягати своїх цілей у спілкуванні шляхом використання оптимальних стратегій поведінки. Коли мова йде про культуру спілкування, особистість стає на передній план.

Отже, доходимо висновку, що оволодіння культурою спілкування передбачає розуміння психологічних характеристик особи; психологічних перешкод у комунікації та методів їх усунення; правил етикету; принципів культури поведінки; культури мови; культури зовнішнього образу; технік

комунікації. До цього входить також вміння керувати комунікативною активністю; контролювати процеси спілкування; слухати та сприймати; вступати в контакт; висловлювати свої думки, впливати на інших і вчитися від них; адекватно реагувати на психологічний стан і поведінку іншої людини; обирати прийнятний спосіб комунікації; визначати свою позицію в комунікативній ситуації.

Таким чином, культура спілкування є важливим аспектом розвитку дітей у дошкільному віці. Заклади дошкільної освіти відіграють ключову роль у формуванні цієї культури, створюючи середовище, де діти можуть навчатися ефективно спілкуватися та взаємодіяти з іншими. Розвиток культури спілкування сприяє формуванню навичок слухання, висловлювання своїх думок, розумінню та толерантності. Це допомагає дітям стати впевненими та гармонійними у своїх взаєминах з іншими людьми, що є важливим аспектом успішної соціалізації та майбутнього життя. У зв'язку з цим, розглянемо гру як засіб формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку.

1.2. Гра як засіб формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку

Спілкування є одним з найважливіших аспектів розвитку дитини. Воно допомагає їй встановлювати контакти з оточуючими людьми, виражати свої почуття, думки та бажання, а також розвивати культуру спілкування. Важливим етапом у розвитку культури спілкування є період старшого дошкільного віку, коли дитина активно вчиться взаємодіяти з оточуючими і формувати своє ставлення до інших людей. У цьому процесі гра відіграє надзвичайно важливу роль.

Гра є природним способом взаємодії дітей, вона стимулює їхню активність та творчий потенціал. Під час ігрових ситуацій діти мають можливість випробувати різні ролі, навчатися спілкуватися з різними

людьми, виражати свої думки та вміння слухати інших. Гра допомагає дитині зрозуміти, що вона не самотня і її дії впливають на інших людей. Вона вчить співпраці, емпатії, терпимості та поваги до інших.

Під час гри діти навчаються взаємодіяти з іншими, дотримуватися правил і засад спілкування. Наприклад, вони вчаться чекати своєї черги, вислуховувати інших, дотримувати правила ввічливості, виражати свої думки відповідно до контексту. Гра дає дитині можливість експериментувати зі словами та жестами, виявляти свою творчість та оригінальність у спілкуванні. Це сприяє розвитку мовлення, виявленню індивідуальних особливостей кожної дитини та розширенню її комунікативних навичок.

Гра також допомагає дітям розуміти емоції та почуття інших людей. Під час рольових ігор вони можуть приймати на себе роль інших персонажів і відчувати їхні емоції. Це розвиває їхню емпатію і сприяє зростанню розуміння та підтримки оточуючих. Дитина навчається розрізняти різні емоційні стани і вміти адекватно на них реагувати, що робить її спілкування більш гармонійним та ефективним.

Крім того, гра виховує толерантність і повагу до інших. Діти вчаться приймати інших такими, які вони є, а не обмежувати їх через стереотипи або упередження. Вони навчаються шанувати інші культури, традиції та думки, розуміти, що кожна людина унікальна і має право на власну точку зору. Гра сприяє формуванню відкритого та толерантного мислення у дітей, що є важливим елементом культури спілкування.

Найефективнішим засобом виховання культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку є ігрова діяльність, оскільки гра є основним видом діяльності дитини цього віку і передбачає комунікативну взаємодію з однолітками та дорослими. Серед різних видів ігрової діяльності науковці виділяють комунікативну гру, в якій діти здійснюють як комунікативну, так і мовленнєву взаємодію.

Комунікативна гра є спільною діяльністю дітей, способом самовираження та взаємодії, де партнери перебувають на рівних позиціях і намагаються враховувати особливості та інтереси один одного.

За визначенням Є. Борисова, комунікативна гра є навчальним завданням, яке включає мовленнєві, комунікативні і діяльнісні аспекти [8, с. 30].

Основна мета використання комунікативних ігор полягає в тому, щоб допомогти дітям адаптуватися до сучасного світу, який є складним і динамічним, з великою кількістю різноманітних явищ, як позитивних, так і негативних. Основне завдання комунікативних ігор у дошкільного віку – це формування навичок спілкування у дітей.

Комунікативні ігри мають значний вплив на розвиток навичок спілкування і стимулюють розвиток пізнавальної сфери у дітей. Дошкільники починають розуміти та орієнтуватися у причинах вчинків людей. Вони навчаються розуміти систему взаємин між людьми та своє місце в цій системі. Крім того, під час гри формуються реальні взаємини між учасниками, які можна назвати «арифметикою соціальних відносин», як висловив Л. Виготський [12, с. 232].

Над розробкою комунікативних ігор працювали такі вчені, як Є. Борисов, Н. Ключева, Ю. Касаткіна, Г. Лещенко, Т. Піроженко, Ю. Полякевич та інші.

Вчені підкреслюють, що комунікативні ігри мають на меті вдосконалення комунікативної компетентності, яка виявляється на репродуктивному (здатність адекватно сприймати інформацію, відтворювати текст тощо) та продуктивному рівнях (оволодіння різними формами монологів та діалогів тощо).

Т. Піроженко створила методологію застосування комунікативних ігор у роботі з дітьми дошкільного віку з метою розвитку культури спілкування. Цей метод включає ігри, вправи, бесіди, організовані за блоками, з відповідними завданнями для кожного з них, які сприяють розвитку

комунікативних навичок. Вчена стверджує, що ефективність таких ігор визначається створенням певних умов, коли діти можуть бачити одне одного, виразити себе, і ніхто не залишається непоміченим [42].

Крім того, Т. Піроженко наголошує на важливості врахування індивідуальних особливостей кожної дитини під час організації таких ігор. Хоча на початковому етапі ініціатива повністю залежить від дорослого, з часом дошкільники самостійно починають організовувати прості комунікативні ігри [44].

Ю. Полякевич пропонує використовувати комплексні ігрові заняття для розвитку спілкування і комунікативних навичок. Структура таких занять дає педагогам гнучкість і можливість якісно використовувати методичні прийоми, ігрові форми і рекомендації в роботі з дітьми. Неформальна атмосфера спілкування під час ігрових ситуацій сприяє подоланню труднощів у міжособистісній взаємодії і розвитку мовленнєвих навичок [46, с. 34].

Автор, який був згаданий раніше, підкреслює, що за допомогою ігор, спрямованих на розвиток партнерства, співпраці та навчання ефективних способів спілкування, дитина вчиться взаємодіяти з навколишнім світом і суспільством. Крім того, за допомогою ігор, спрямованих на подолання конфліктів, вона набуває навичок ненасильницького вирішення конфліктних ситуацій та проведення переговорів [46].

Комунікативні ігри також використовуються для розвитку динамічного аспекту спілкування, зокрема невимушеності вступати в контакт, ініціативності і готовності до спілкування. Вони сприяють розвитку емпатії, співчуття до партнера, емоційності та виразності невербальних засобів спілкування. Також вони сприяють розвитку позитивного самопочуття, пов'язаного з почуттям розкритості, впевненості в собі, відчуттям емоційного благополуччя та позитивної самооцінки.

Комунікативні ігри мають на меті створення емоційного зв'язку та відносин довіри між дітьми та їхнім середовищем. Емоційна взаємодія

виникає на фоні сумісних активностей, які супроводжуються усмішками, теплими інтонаціями та проявами уваги до кожної дитини.

Дошкільники, завдяки своїм психологічним характеристикам, найефективніше засвоюють нові знання та навички, якщо вони подаються у формі гри. Тому навчання комунікативних вмінь повинно включати використання ігор, орієнтованих на розвиток емоцій та формування навичок уникнення конфліктних ситуацій. Під час ігор дуже важливо бути розслабленим, показати акторські таланти, надихнути дітей радістю. Не менш важливо усвідомлювати навчальну цінність кожної гри.

Н. Клюєва і Ю. Касаткіна розробили рекомендації з організації та проведення ігор для розвитку комунікативних навичок. Суть цих рекомендацій полягає в уникненні використання декількох ігор одночасно (оскільки робоча здатність дитини ще обмежена, вона швидко втомлюється, що може призвести до негативного ставлення до гри), а також у використанні для ігор моментів, коли дитина є в хорошому настрої, вона не збуджена та не втомлена. Дослідниці радять не критикувати дитину за помилки, інакше вона може почати уникати відкритих відповідей. Авторки підкреслюють, що ігри і вправи будуть корисними лише тоді, коли дитина має бажання займатися ними [27 с. 29].

Р. Калініна стверджує, що використання комунікативних ігор є необхідним у випадках, коли батьків і вихователів хвилюють такі індивідуальні особливості дитини, як повільність, упертість, невірноваженість, егоїзм, агресивність, жорстокість, невпевненість у собі, страхи, брехня та інше. Не завжди дорослим зрозуміло, чому дитина не має друзів, невдається побудувати стосунки з братом або сестрою, вона відмовляється від прогулянок через недостатню увагу, яку їй приділяють [22, с. 60].

Під час ігрової діяльності дитина вчиться розвивати *комунікативні навички*, зокрема:

- уважно слухати співрозмовника і, у разі незрозуміння, ставити питання;
- проявляти повагу до мовця, утримуватися від перебивання;
- вміти висловлювати свої власні думки щодо обговорюваної теми, представляти свою точку зору, наводити приклади, погоджуватися або заперечувати, задавати питання або відповідати на них;
- ясно і послідовно виражати свої думки, використовуючи логічну послідовність;
- вміти орієнтуватися в ситуації спілкування, враховувати контекст і потреби співрозмовника;
- домовлятися, планувати спільні дії, розуміти і виконувати рольові функції у грі;
- завершувати спілкування, використовуючи етикетні формули та проявляючи ввічливість.

Позиція дитини в колективі, зокрема в групі дошкільного закладу, значно впливає на розвиток її комунікативних навичок. Є. Смирнова пропонує методику для виявлення популярних та непопулярних дітей в дошкільному віці, а також спеціальні корекційні ігри, що сприяють подоланню відчуженості в групі серед менш популярних дітей [53, с. 17].

Застосування таких комунікативних ігор сприяє формуванню індивідуальності кожної дитини, зміцненню її самопочуття, поліпшенню комунікативних вмінь і навичок спілкування. Автор підкреслює, що для ефективного засвоєння навичок спілкування необхідно регулярно проводити ігри на спілкування, етюдні ігри та ігрові комплексні заняття.

Комунікативні ігри можна ефективно використовувати в різних формах роботи не лише з дітьми, але й з батьками - у прямій освітній діяльності, під час свят та розваг. Комунікативні ігри, що є доступними і водночас привабливими, викликаючи яскраві, позитивні емоції, можна успішно впроваджувати в корекційну роботу з дітьми, які стикаються з різноманітними розвитковими викликами [48].

Отже, гра відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку. Вона сприяє розвитку комунікативних навичок, толерантності, емпатії та вміння співпрацювати з іншими. Гра допомагає дитині відчувати себе частиною соціального середовища, розуміти свої обов'язки та права, а також виробляти вміння ефективно спілкуватися з оточуючими людьми. Тому, враховуючи важливість гри у формуванні культури спілкування, її впровадження у дошкільну освіту є необхідним елементом для повноцінного розвитку дитини.

Таким чином, можна зробити висновок, що комунікативна гра є дієвим інструментом для виховання культури спілкування серед дітей. Основною метою цих ігор є розвиток комунікативних вмінь у дошкільників. В процесі ігор дитина навчається активно слухати співрозмовника без перебивання, висловлювати власні думки та емоції чітко і послідовно, навчається домовлятися, а також конструктивно розв'язувати конфлікти, що виникають під час вербальної взаємодії. Сумісні зусилля вихователів та батьків у створенні ігрового комунікативного середовища сприятимуть успішному вихованню культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку.

1.3. Педагогічні умови формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності

Дошкільний вік – період, коли у психічному розвитку дитини відбуваються важливі зміни, що супроводжуються появою нових елементів. До таких новоутворень можна віднести зростання довільності психічних процесів, таких як увага, пам'ять та сприйняття. Дитина також набуває здатність керувати своєю поведінкою, а також спостерігається зміна у її уявленнях про себе, самосвідомості та самооцінці. Насамперед, поява довільності становить вирішальний крок у розвитку дитини, коли головною метою стає вміння контролювати свою поведінку [46].

Особливо важливою є формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку, коли вони активно вчаться взаємодіяти з оточуючими та виявляти повагу до інших. У цьому процесі ігрова діяльність виступає як потужний засіб формування культури спілкування, а педагогічні умови грають ключову роль у цьому процесі.

По-перше, важливо створити сприятливу психологічну атмосферу, де дитина відчуває себе впевнено і захищено. Педагог повинен створити довіру та підтримку серед дітей, а також навчити їх поважати та підтримувати один одного. Ігрова діяльність, яка базується на співпраці та колективних цілях, допомагає дітям вчитися взаємодіяти, вислуховувати інших та розвивати емпатію. Завдання педагога полягає в створенні атмосфери співпраці, де кожна дитина відчуває себе важливою та прийнятою.

По-друге, важливо розробляти ігрові ситуації, які сприяють формуванню культури спілкування. Педагог може використовувати різноманітні рольові ігри, де діти виконують різні соціальні ролі і навчаються взаємодіяти один з одним. Це дозволяє їм розуміти різні точки зору, виробляти вміння обговорювати конфлікти та шукати компромісні рішення. Крім того, групові ігри та проекти сприяють формуванню взаємодопомоги та співпраці, а також розвивають комунікативні навички.

По-третє, важливо використовувати ігрову діяльність як засіб навчання правил спілкування та ввічливості. Педагог повинен активно включатися у гру, моделюючи правильні способи спілкування та виявляючи повагу до думок та почуттів дітей. Важливо навчати дітей вживати ввічливі слова, проявляти повагу до особистості інших, вирішувати конфлікти мирним шляхом. Гра дає можливість практикувати ці навички у безпечному та стимулюючому середовищі, що сприяє їхньому закріпленню та розвитку.

Окрім цього, педагог має стимулювати самовираження дітей під час ігрової діяльності. Він повинен надавати можливості дітям висловлювати свої думки, почуття та бажання, а також виявляти творчість у спілкуванні. Заохочення самовираження сприяє формуванню впевненості в собі та

активного спілкування. Педагог може заохочувати дітей до розповіді історій, рольових ігор, обговорень та спільного творчого процесу.

Розвиток спілкування як форми діяльності відбувається протягом старшого дошкільного віку. За словами Є. Смирнової, на цьому етапі з'являється форма спілкування, що виходить за межі конкретних ситуацій і має особистісну спрямованість, включаючи потребу у взаєморозумінні, співпереживанні та особистісні мотиви спілкування. Спілкування з однолітками отримує позаситуативний характер, а саме спілкування стає позаситуативно-діловим [53]. Крім того, Л. Виготський і А. Запорожець зазначали, що на старшому дошкільному віці діти переходять від ситуативної поведінки до діяльності, яка відповідає соціальним нормам і вимогам [10].

Виховання культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку є важливим аспектом освітньої роботи в сучасних дошкільних закладах. Цей період розглядається як активний етап усвідомлення дітьми моральних норм і культурних цінностей. Оволодіння правилами, нормами мови та розвиток мовлення є необхідними для формування культури мовленнєвого спілкування у дітей дошкільного віку (ДДВ). Саме на цьому етапі відбувається формування відповідного сприйняття світу та суспільства у дитини, а також розвиток особистості на основі культурного досвіду, яким вона оволодіває.

Аналіз літератури показує, що вчені цікавилися даною проблемою з різних поглядів:

- розвиток культури спілкування у старших дошкільників (Л. Дурандіна, Л. Шадріна);
- виховання культурно-гігієнічних навичок (С. Петеріна);
- сучасні етикетні норми (І. Курочкіна);
- формування культури мовленнєвого спілкування (М. Ілляшенко).

Питання розвитку культури спілкування у дітей також цікавили таких педагогів, як А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Н. Ключова, Ю. Касаткіна та інші.

У результаті досліджень М. Лісіної та Н. Формановської було встановлено, що виховання культури мовленнєвого спілкування передбачає розвиток у дітей набору знань, що стосуються правил і норм спілкування, вміння ефективно спілкуватися з ровесниками та дорослими, а також бажання дитини активно вступати у контакт та інше [32].

Культура спілкування найбільш ефективно формується під час освітньо-виховних заходів, але не менш важливо виховувати культуру спілкування у повсякденному житті та під час різних форм самостійної діяльності дитини. Культура спілкування передбачає, що дитина дотримує норм і правил спілкування з дорослими та однолітками, проявляє повагу та доброзичливість, користується відповідним словниковим запасом і вибирає адекватні форми поведінки.

Можна описати культуру спілкування дитини дошкільного віку як вміння організовувати комунікативну діяльність, де зміст інформації відповідають поведінковим і мовленнєвим засобам, сприяючи формуванню моральних взаємин. Культура спілкування дошкільника визначає норми та правила між дітьми та відносини між дитиною, та дорослим. Вона передбачає усвідомлення культурних норм монологічного і діалогічного мовлення, дотримання мовленнєвого етикету та правильності граматики.

На етапі старшого дошкільного віку змінюється зміст спілкування, його мотиви, комунікативні навички та вміння. Особливо важливим є розвиток комунікативних здібностей, що стають одним з компонентів психологічної готовності до шкільного навчання. Дитина вибірково сприймає дорослих і поступово починає усвідомлювати свої відносини з ними: як вони ставляться до неї і що очікують від неї, а також як вона ставиться до них і що вона очікує від них.

Існують три основні напрямки формування мовлення у дошкільників, які взаємодіють між собою :

- структурний напрямок передбачає формування різних рівнів структури мовної системи (граматичного, лексичного, фонетичного);

- функціональний напрямок охоплює розвиток навичок володіння мовою (мовленнєвого спілкування і зв'язного мовлення);
- когнітивний напрямок сприяє розвитку здатностей до усвідомлення мовленнєвих і мовних явищ.

Формування культури спілкування у дітей включає наступні елементи: введення до словника дитини достатньої кількості етичних виразів та формул слів, які пов'язані з типовими ситуаціями спілкування; пояснення їх значення; розвиток вміння обирати відповідний стереотип, враховуючи ситуацію спілкування.

Культура спілкування дитини повинна охоплювати не лише здатність встановлювати контакт та вести розмову зі співрозмовником, але й активно слухати та проявляти увагу, використовувати міміку та жести для більш ефективного вираження своїх думок, а також усвідомлювати свої власні особливості та особливості інших людей під час спілкування.

Неодмінно, культура спілкування передбачає також культуру мовлення, яка включає наявність достатнього словникового запасу у дітей старшого дошкільного віку, вміння говорити ввічливо та зберігати спокійний тон.

Оволодіння культурою мови сприяє активному спілкуванню дітей під час спільних ігор та помітно зменшує ймовірність конфліктів між ними.

Згідно з результатами психолого-педагогічних досліджень, деякі дошкільнята демонструють зниження провідної ролі у спілкуванні, що свідчить про труднощі у взаєминах з ровесниками. У цьому віці вже спостерігається формування у дітей уявлення про популярних та непопулярних однолітків.

Деякі діти, які отримують повагу та симпатію своїх однолітків, легко контактують з ними і мають здатність до вільного спілкування. Інші ж діти, такі як сором'язливі, замкнуті або з низькою самооцінкою, уникають взаємодії з однолітками та ніколи не ініціюють мовленнєвого контакту.

Таким чином, формуються симпатії та антипатії, які сильно впливають на дитину. Особистісні переживання дітей можуть призводити до агресивних, негуманних проявів, таких як грубість, заздрощі, несправедливість та відчуження. Запобігання формуванню цих негативних якостей може бути досягнуто шляхом цілеспрямованого навчання дітей міжособистісному спілкуванню з однолітками.

Перші прояви формування культури спілкування виникають під час ігор та спілкування з дорослими та ровесниками, але лише в спеціально створених ситуаціях та через педагогічне спілкування, де основною метою і результатом є засвоєння знань. Саме через такі діяльності формуються та закріплюються передумови для культурного спілкування.

Одним з універсальних методів формування культури мовленнєвого спілкування є гра. Гра допомагає дошкільникам отримати досвід спілкування, необхідний для життя в колективі та суспільстві. У процесі гри дитина активно взаємодіє зі своїми однолітками, що сприяє розвитку діалогічного спілкування. Вона вчиться соціальним якостям, таким як чуйність, доброзичливість та вмінню враховувати інтереси інших.

Класифікація ігор, запропонована С. Дурандіно, розподіляє їх на декілька типів:

1) ігри, спрямовані на розвиток вмінь і підвищення культури мовленнєвого спілкування;

2) ігри, сприяють формуванню співчуття та розумінню відносно оточуючих; ігри, які допомагають розвивати вміння передбачати реакцію співрозмовника на власні дії. До цих ігор відносяться дидактичні ігри, які створюють ситуацію спілкування між дітьми [16].

Одним з важливих чинників у формуванні культури мовленнєвого спілкування у дітей старшого дошкільного віку є мовлення дорослих. Оскільки дитина проводить значну кількість часу у дитячому садку, взірцем для неї є мовлення педагога. Оволодіння культурою спілкування та постійне її удосконалення є професійною відповідальністю кожного педагога.

Також існують важливі фактори, які сприяють розвитку культури мовленнєвого спілкування у дітей, такі як урахування їх вікових особливостей, читання художньої літератури та організація ігрової діяльності.

Під керівництвом дорослих (педагогів, батьків, психологів) діти набувають досвіду культурного мовленнєвого спілкування. Дорослі виконують роль організаторів, координуючи діяльність з урахуванням виховних завдань, які потрібно досягти.

Л. Федоренко визначає *методичні принципи*, які слід враховувати під час організації виховної роботи з метою формування культури спілкування у дітей:

- забезпечення взаємозв'язку між сенсорним, пізнавальним та мовленнєвим розвитком дитини.
- використання комунікативно-діяльнісного підходу до розвитку мовлення.
- стимулювання мотивації до мовленнєвої діяльності; організація спостереження за мовним матеріалом.
- формування базового розуміння необхідності культури мовленнєвого спілкування для успішної соціалізації.

Таким чином, педагогічні умови формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності включають створення сприятливої психологічної атмосфери, розробку ігрових ситуацій, навчання правил спілкування та ввічливості, стимулювання самовираження дітей. Ігрова діяльність допомагає дітям розвивати комунікативні навички, емпатію, співпрацю та толерантність, що є важливими компонентами культури спілкування. Відповідна педагогічна підтримка та організація ігрових процесів у дошкільному навчальному середовищі сприяють формуванню культурної та ефективної спілкування у дітей старшого дошкільного віку.

Отже, для розвитку культури мовленнєвого спілкування у старших дошкільників використовуються різноманітні підходи та методи, вибір яких залежить від рівня розвитку мовленнєвих навичок та вмінь дітей, їхнього життєвого досвіду, а також характеру та змісту мовного матеріалу. Формування навичок культури спілкування має свої закономірності, пов'язані з особливостями розвитку на різних вікових етапах дитини.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Культура спілкування відіграє важливу роль у розвитку дітей у дошкільному віці. Вона охоплює набір норм, цінностей та вмінь, які формуються під час взаємодії з іншими людьми. У дошкільних навчальних закладах педагоги несуть велику відповідальність за формування культури спілкування у дітей. Вони створюють сприятливу атмосферу, де діти навчаються ефективно спілкуватися, виявляти повагу та толерантність. Заклади дошкільної освіти виступають важливим середовищем, де дитина отримує можливість розвивати комунікативні навички та встановлювати позитивні взаємини з іншими людьми навколо.

Гра має значний потенціал для розвитку культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку. Під час гри діти отримують можливість навчатися взаємодіяти, висловлювати свої думки та почуття, вміти слухати і розуміти інших. Гра сприяє розвитку комунікативних навичок, емпатії та співпраці. Вона стимулює творчість, розширює уяву та сприяє самовираженню дітей. Гра допомагає формувати впевненість у собі та позитивне ставлення до спілкування.:

Для ефективного формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку за допомогою ігрової діяльності необхідно створити певні педагогічні умови. Спочатку, важливо створити сприятливу психологічну атмосферу, де діти відчують підтримку та повагу один до одного. Далі, необхідно розробляти ігрові ситуації, які сприяють розвитку навичок спілкування, такі як рольові ігри, колективні проекти та обговорення.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗА ДОПОМОГОЮ ГРИ

2.1. Критерії відбору ігор для формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку

Культура спілкування є важливим аспектом розвитку дітей старшого дошкільного віку. Вона включає в себе набір навичок, які дозволяють дітям ефективно спілкуватися, встановлювати взаємини з оточуючими людьми та розвивати соціальну компетентність [20]. Один зі способів формування культури спілкування – використання ігор. Відбір відповідних ігор має велике значення, оскільки він допомагає стимулювати розвиток необхідних навичок.

Формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку є важливим завданням, і використання ігор є ефективним способом досягнення цієї мети [18]. Підбір ігор повинен відповідати певним критеріям.

1. *Сприяти соціальній взаємодії.* Один із головних критеріїв відбору ігор – сприяння співробітництву та взаємодії між дітьми. Важливо обирати ігри, які спонукають дітей до спілкування, співпраці та взаємодії між собою. Групові ігри, де діти виконують завдання разом, можуть сприяти розвитку комунікативних навичок. Вибір ігор, де діти повинні спільно виконувати завдання, обговорювати рішення та виробляти спільні стратегії, розвиває навички командної роботи, взаємодії та спілкування. Наприклад, групові конструкційні ігри, колективні проекти або спільні завдання допомагають дітям вчитися працювати разом та домовлятися про спільні дії.

2. *Розвивати емпатію.* Ігри, які допомагають дітям розуміти почуття та емоції інших людей, сприяють розвитку емпатії. Наприклад, ігри, де діти можуть проявляти турботу про інших персонажів або ролеві ігри, де вони мають відчувати себе в шкірі іншої особи. Ігри, які передбачають рольову гру,

є дуже корисними для формування культури спілкування. У рольових іграх діти можуть відтворювати різні ролі та ситуації. Це допомагає розвивати емпатію та розуміння інших людей, а також вміння виражати свої думки та почуття. Рольова гра сприяє розвитку комунікативних навичок, розширенню лексичного запасу та встановленню ефективного невербального спілкування.

3. *Вирішувати конфлікти.* Ігри, які допомагають дітям вчитися вирішувати конфлікти шляхом спілкування, сприяють формуванню позитивних соціальних навичок. Гра, де діти вимушені знаходити компроміси або спільно шукати розв'язання проблем, можуть бути корисними. Ігри, які передбачають дотримання правил та меж, також є важливими для формування культури спілкування. Ці ігри вчать дітей дотримуватися правил, розуміти важливість взаємовідносин та культури колективного спілкування. Вони навчають дітей поважати права та потреби інших, розвивають вміння співпрацювати та вирішувати конфлікти за допомогою діалогу та компромісів.

4. *Розвивати мовлення.* Ігри, що стимулюють розвиток мовлення, сприяють кращому взаєморозумінню між дітьми. Це можуть бути ігри зі словами, літерами, історіями або рольові ігри, де діти висловлюють свої думки та ідеї.

5. *Впливати на доброзичливе ставлення.* Вибирайте ігри, які сприяють розвитку позитивного ставлення один до одного, підтримку та допомогу. Підтримка позитивного сприйняття інших дітей є важливим аспектом культури спілкування.

6. *Враховувати інтереси дітей.* Краще обирати ігри, які відповідають інтересам та уподобанням дітей. Якщо діти зацікавлені в іграх, вони будуть більш активно залучатися та з задоволенням розвивати соціальні навички. Вибір ігор, які відповідають інтересам та тематиці, що цікава дітям, є також важливим критерієм. Діти більш активно залучаються до гри, коли вона відповідає їхнім інтересам, а також стимулює розвиток їхніх комунікативних

навичок. Варто враховувати індивідуальні потреби дітей, їхні захоплення та вподобання при виборі ігор для формування культури спілкування.

7. Бути педагогічно ціннісними. Важливо обирати ігри, які мають певну педагогічну цінність і сприяють розвитку різних компетентностей у дітей.

Враховуючи ці критерії, можна підібрати ігри, які ефективно сприятимуть формуванню культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку. Нагадаємо, що гра повинна бути безпечною, сприяти позитивному спілкуванню та розвивати позитивні цінності у дітей.

Отже, формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку є важливим завданням, яке може бути досягнуте за допомогою ігрової діяльності. Критерії відбору ігор для формування культури спілкування включають співробітництво та взаємодію, рольову гру, дотримання правил та меж, а також врахування інтересів та потреб дітей. Використання ігор, що відповідають цим критеріям, сприяє розвитку комунікативних навичок, соціальної компетентності та встановленню гармонійних взаємин між дітьми. Педагоги та батьки повинні бути уважними відбираючи ігри. Необхідно враховувати потреби та індивідуальність кожної дитини, створюючи оптимальні умови для формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку. Розглянемо систему вправ для формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку з використанням ігор у наступному підрозділі.

2.2. Комплекс вправ для формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку з використанням ігор

Ігрова діяльність відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні культури спілкування у дітей. Це не просто забава, а потужний засіб, який сприяє розвитку комунікативних навичок, соціальної компетентності та вміння встановлювати гармонійні взаємини з іншими людьми. Іграшка стає

елементом, що об'єднує дітей та надає їм можливість вчитися спілкуватися та співпрацювати.

По-перше, ігрова діяльність сприяє розвитку комунікативних навичок. У процесі гри діти взаємодіють одне з одним, обмінюються інформацією, висловлюють свої думки та почуття. Вони навчаються слухати інших, розуміти їхні потреби та погляди. Іграшкові персонажі, рольові ситуації і ігрові ситуації стимулюють дітей активно взаємодіяти, використовувати мову для спілкування та вираження своїх ідей. Це допомагає їм вдосконалювати навички слухання, артикуляції, мовленнєвого поведінки та розуміння комунікативних ситуацій.

По-друге, ігрова діяльність сприяє розвитку соціальної компетентності. У грі діти вчаться взаємодіяти з однолітками, дотримуватися правил, розуміти права та потреби інших. Вони навчаються співпрацювати, обговорювати рішення, вирішувати конфлікти та приймати компроміси. Гра допомагає дітям розуміти важливість толерантності, взаєморозуміння та поваги до інших. Вона формує навички встановлення позитивних взаємин та будує основу для майбутнього успішного соціального життя.

По-третє, ігрова діяльність сприяє формуванню навичок розв'язання конфліктів та виробленню стратегій спілкування. У грі діти зустрічають різні конфліктні ситуації, в яких вони навчаються виражати свої думки, аргументувати свої позиції та шукати компромісні рішення. Вони розвивають вміння розуміти іншу точку зору та вміння переговорювати. Гра надає дітям можливість випробувати різні стратегії спілкування і виробити ефективні навички вирішення конфліктів, що є важливим аспектом формування культури спілкування.

Отже, ігрова діяльність є невід'ємною складовою формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку. Вона сприяє розвитку комунікативних навичок, соціальної компетентності та навичок розв'язання конфліктів. Важливо забезпечити дітям можливість брати участь у різноманітних ігрових ситуаціях, де вони можуть вільно спілкуватися,

взаємодіяти та вчитися вирішувати проблеми разом. Іграшки та рольові ситуації допомагають дітям відкривати світ спілкування та будувати позитивні взаємини з оточуючими людьми .

Система вправ для формування культури спілкування у старших дошкільників має бути розроблена з урахуванням їхніх потреб та можливостей. Основні принципи, які слід враховувати при розробці такої системи, включають активну участь дітей, розвиток комунікативних навичок, виховання толерантності та сприяння взаєморозумінню. Нижче наведено комплекс вправ, які можуть бути частиною такої системи [4]:

«Насті потрібна твоя допомога»

Мета: підвищувати мотивацію до комунікації.

Хід заходу:

Педагог інформує дітей, що у Насті поламалась її улюблена іграшка, і вона дуже сумує. Дітям запропоновано зібрати іграшку з окремих деталей, які раніше були роздані кожній дитині. Ці деталі спеціально підібрані для іграшки Насті.

З метою заспокоїти дівчинку, малюкам потрібно зібрати деталі для її іграшки. Знаходячи окремі частини іграшки, вони допомагають Насті відновити її іграшку. Тим самим, ця гра стимулює дітей до спільної діяльності, яка передбачає активне спілкування і конструктивне вирішення проблеми.

«Магія Подарунків»

Мета: розвивати бажання спілкуватися та формування емоційного ставлення до однолітків.

Хід гри:

Вихователь запитує у дітей, чи люблять вони отримувати подарунки, і, отримавши позитивну відповідь, пропонує: «Давайте вчимося дарувати один одному подарунки». Потім він запрошує одну дитину у центр, а решта дітей по черзі розповідають про подарунки, які вони принесли. Вихователь наголошує, що назви подарунків слід промовляти повільно, щоб кожна

дитина мала можливість уявити його. Потім, звертаючись до дитини, якій буде даруватися подарунок, запитує, чого саме вона бажає отримати. Вибір подарунку буде впливати на наступні дії дітей (вони можуть імітувати рухи тварин, політ літака, танцювати як ляльки, наслідувати гуркіт машини та інше). Дитина, що перебуває у центрі, обирає собі подарунок, а дитина, яка його дарує, займає її місце.

«Прохай іграшку»

Мета: розвивати конструктивні навички спілкування та формувати навички культури спілкування.

Хід гри:

Дошкільники формують пари. Один учасник утримує якусь річ або іграшку, а інший повинен попросити її у нього.

Інструкція для Учасника 1: Ти тримаєш у своїх руках річ або іграшку, які тобі подобаються і які є важливими для тебе. Але ця річ також потрібна твоєму партнерові. Спробуй залишити її з собою і віддати йому лише тоді, коли сам захочеш це зробити.

Інструкція для Учасника 2: Намагайся вжити такі слова під час прохання, щоб тобі передали іграшку.

Потім учасники міняються ролями.

«Мова Позитиву»

Мета: вчити дітей використовувати слова етикету.

Хід гри:

Діти утворюють коло. Педагог передає одній з дітей ліхтарик, який вона має передати іншій дитині, вимовляючи при цьому приємні слова та дивлячись їй в очі. Це можуть бути компліменти, побажання, похвали, обіцянки, вирази захоплення та інше. Дитина, що отримує ліхтарик, також висловлює слова подяки. Гра триває доти, поки ліхтарик не пройде через усіх дітей.

«Магія Ввічливих Слів»

Мета: познайомити дітей з «ввічливими» словами та вчити їх вживати синоніми цих слів.

Хід гри:

Дітки, уявіть, що кожен з вас - це квітка. Кожна людина потребує ввічливого ставлення, як квітка потребує води. Але подивіться, наша чудова квітка зацвіла, але втратила всі свої пелюстки! Як можемо її відновити?

Називайте якомога більше синонімів ввічливих слів, щоб оживити квітку. (Діти називають ввічливі слова, отримують пелюстки та прикріплюють їх до серцевини квітки).

Дивіться, діти, наскільки прекрасна квітка у нас вийшла завдяки вашій ввічливості! Ввічливі люди, подібно до квітів, прикрашають нашу Землю.

«Мовні Скарбнички!»

Мета: збагачувати, розширювати та активізувати словник «ввічливості» дошкільників за допомогою мовних формул у різних ситуаціях спілкування.

Хід гри:

Ведучий запитує у дітей, які вислови вони вживають при зустрічі, прощанні, під час сніданку, обіду, перед сном.

За правильні відповіді дітям видаються жетони. Переможцем стає той, хто набере найбільшу кількість жетонів.

«Чарівний Круг Ввічливості»

Мета: розвивати навички культурного спілкування та формувати ввічливу мову.

Хід гри:

Всі діти утворюють коло ввічливості. Одна дитина каже ввічливе слово своєму сусідові. Сусід у свою чергу повторює це слово та додає своє. Наступний учасник у колі повторює два попередні ввічливі слова і додає до них ще одне, і так далі.

Наприклад: «Доброго дня», «Бажаю щастя», «Будьте люб'язними», «Дякую, дуже приємно», «Всього найкращого», «Будь ласка, не варто хвилюватися», «Спасибі, багато успіхів», і так далі.

«Ввічливе Прохання»

Мета: формувати навички культурного спілкування.

Хід гри:

На запит вихователя, діти виконують певні завдання.

Вихователь: Як мені слід вас попросити? Звичайно, ввічливо. А які ще ввічливі слова я можу вжити? Умова: якщо я не використаю магічне слово, то ви не виконуєте команду. (Вихователь під час гри дає різноманітні завдання.)

Вихователь: А тепер проведемо конкурс на найбільш ввічливу дитину.

«Магія Важливих Слів»

Мета: закріплювати правила етикету та розвивати навички ефективного спілкування.

Хід гри:

Вихователь розмовляє з дітьми про те, що кожен день вони зустрічають багато людей. Важливо, щоб жодна зустріч з ними, навіть найкоротша, не завдала неприємностей та не образила нікого. Культурна людина завжди проявляє ввічливість та уважність у будь-яких ситуаціях. Важливо, що оточуючі думають про неї. Вона ніколи не дозволяє образити або грубо розмовляти в її присутності.

«Запам'ятайте: ввічливість - найкращий засіб проти злості та грубості.

«Поводьтесь з людьми так, як бажаєте, щоб вони поводитися з вами».

Ввічливість - це необхідна якість. Ніколи не відповідайте на лайку лайкою, на грубість - грубістю. Пам'ятайте: ввічливість - найкращий лік від злості та грубості.

«Зустрічі з Друзями»

Мета: вчити ввічливо спілкуватися під час зустрічі з друзями та знайомими; розвивати навички мовного спілкування; виховувати чуйність, співпереживання та культуру поведінки.

Матеріали: Ілюстрації з ситуаціями зустрічі з друзями.

Хід гри:

Розмова з дітьми на тему, як часто вони зустрічаються з друзями та знайомими, як вони ведуть себе під час таких зустрічей, що говорять і які відчуття в них виникають. Потім, перегляд ілюстрацій, які зображують ситуації зустрічей, і обговорення того, які почуття можуть виникати у людей на зображеннях, які мають вирази обличчя та пози.

Потім проводиться рольова гра, де двоє дітей виходять і відтворюють сценку «Зустріч з Другом». Після рольової гри діти діляться своїми враженнями, що вони відчували під час гри, що вийшло у них, а що не дуже добре.

На заключному етапі діти діляться своїми враженнями, а педагог надає поради щодо правильної поведінки під час зустрічі з друзями, а також на які речі не варто звертати увагу.

«Сумний Зайчик»

Мета: вчити дітей виявляти співчуття; Розвивати навички мовного спілкування; Виховувати емоційну чутливість.

Матеріали: ігровий персонаж – Зайчик.

Хід гри:

Ведучий читає дітям вірш «Зайчика кинула господиня...». З'являється ігровий персонаж – Зайчик, який плаче і розповідає, як йому погано через те, що його покинула господиня. Діти обговорюють, як можна допомогти Зайчику і як висловити йому співчуття. Дітям пропонуються різні варіанти мовних висловлювань, якими можна звернутися до Зайчика, а також запропонувати співати пісеньку для нього. Потім діти по черзі висловлюють своє співчуття Зайчику.

Підсумок: Ведучий разом з дітьми робить висновок про те, наскільки важливо виявляти співчуття тим, хто цього потребує, і вміти вирішувати конфліктні ситуації. В процесі гри педагоги намагалися надати дітям

педагогічну підтримку, особливо тим, хто мав низький рівень сформованості культури спілкування.

Вправа «Гра в телефон»

Мета: вчити дітей правильно висловлювати свої думки.

Хід гри:

Діти сідають в коло. Педагог починає гру, шепочучи коротку фразу вухо одного з дітей. Дитина повинна передати цю фразу наступній, а та – наступній і так далі. Потім остання дитина повідомляє, що вона чула. Порівняйте результат з оригіналом. Гра показує, як важливо правильно висловлювати свої думки.

Вправа «Розповіді за малюнком»

Мета: вчити дітей правильно формулювати свої думки; розвивати вміння зв'язного мовлення.

Хід гри:

Педагог показує малюнок або фотографію та ставить дітям завдання розповісти, що вони бачать, і висловити свої почуття. Потім діти можуть обговорити свої розповіді та думки.

Вправа «Діалогічні карти»

Мета: розвивати вміння зв'язного мовлення.

Хід гри:

Педагог роздає дітям картки з ілюстраціями різних ситуацій. Діти обирають картку і розповідають історію, що відбувається на ній. Після цього інші діти можуть задавати питання чи виражати свої думки.

Вправа «Мікрофон героя»

Мета: розвивати уяву та вміння монологічного мовлення.

Хід гри:

Діти обирають улюбленого героя (іграшкового чи літературного) і представляють його, розповідаючи про його характер, хобі, улюблені заняття.

Отже, нами було розглянуто комплекс комунікативних ігор з дошкільниками з метою формування у них культури спілкування. Але які саме методики сприятимуть ефективному формуванню культури спілкування у ДДВ дослідмо у наступному підрозділі.

2.3. Діагностика рівня сформованості культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності

З метою встановлення рівня сформованості культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку нами було проведено дослідження.

Мета дослідження полягала у:

- ✓ розробці критеріїв та показників сформованості культури спілкування у старших дошкільників;
- ✓ визначенні поточного рівня сформованості культури спілкування у дітей;
- ✓ вивченні ролі педагогів та батьків у процесі формування культури спілкування.

Програма дослідження передбачала три етапи.

Перший етап був підготовчим і спрямований на відбір діагностичних методик, які використовувалися під час спілкування з дошкільниками та дорослими.

Другий етап включав проведення власне дослідження, під час якого оцінювалися навички та поведінка дітей під час спілкування.

Третій етап передбачав аналіз результатів дослідження, які детально розглянуті у наступних підрозділах кваліфікаційного дослідження.

З метою визначення рівня сформованості культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку було використано різні методи дослідження: проведено бесіду та здійснено спостереження за дітьми під час навчальної діяльності, на прогулянках і під час ігрових занять.

Для оцінки соціального статусу дитини в групі дитячого садка, її взаємин з іншими дітьми, ступеня доброзичливості та емоційного самопочуття, було використано *метод соціометрії*. У межах цього методу були використані такі ігрові методики, як «Секрет» (Т. Репіної) та «Два будиночки» (Т. Марцінковської). Для оцінки комунікативних навичок було використано методика «Рукавички» (Г. Цукерман).

Діагностична методика «Секрет». Дітям було запропоновано таємно дарувати один одному подарунки. Протягом цього часу вихователь організував колективну діяльність для групи, таку як читання або малювання. З метою чистоти експерименту соціометричне опитування проводилося в роздягальній кімнаті, де кожен дошкільник мав свою шафу. У попередньо підготовленій таблиці, яка включала список дітей, відзначалися знаком «+», щоб показати вибір, зроблений дітьми. Соціометрія передбачала, що кожна дитина мала вибрати трьох однолітків, якими вона хотіла подарувати по одній наклейці. В якості подарунків дітям запропонували наклейки. Дошкільнята дуже розчаровуються, якщо їх залишають без подарунків, тому перед початком гри дітей інструктували, що вони повинні подарувати по одній наклейці трьом своїм друзям, і вони також отримають подарунок. На випадок, якщо хтось з дітей залишиться без подарунка, були підготовлені додаткові наклейки.

Під час гри з дітьми проводилась дискусія, в якій висувалися наступні запитання:

- Кому з дітей ти б подарував подарунок у першу чергу?
- Чому саме йому?
- Якби у тебе була можливість подарувати подарунок усім дітям, але б не вистачило однієї картки, кому б не вистачило?
- Чому саме цій дитині?

Після опитування, дитина не поверталася до групи, а виходила до сусідньої кімнати до дітей, які вже пройшли процедуру. Це робилося з метою

уникнення можливості домовленості між дітьми щодо того, кому дарувати подарунки.

Таке опитування проводилося з метою виявлення позитивних і негативних виборів, зроблених кожною дитиною. Аналізувалася взаємність виборів, тобто встановлювалися дружні зв'язки, відстежувалися відносинами між хлопчиками та дівчатками, а також проводився аналіз причин негативних виборів, які можуть бути причиною конфліктів та негативних відносин серед дошкільнят у процесі спілкування.

Після гри проводилася оцінка подарунків згідно з такими критеріями:

5 або більше виборів – «зірки».

2-4 вибори – «прийняті».

1 вибір – «неприйняті».

0 виборів – «ізолювані».

Взаємні вибори дітьми позначалися в таблиці цифрою «1».

Також застосовувалася діагностична методика «Два будиночки». На аркуші паперу зображено два будиночки. Один з них мав великий розмір, яскравий колір (червоний), а другий – менший розмір, чорний колір. Дослідження розпочиналося з показу дитині зображень і опису розташованих у них іграшок та книг. Потім вихователь запитував дитину, кого б вона поселила у кожному з будиночків серед своїх друзів.

Для позначення різних типів вибору (позитивного чи негативного) були використані умовні символи.

Ці методики допомагали виявити, з ким саме з однолітків дитина намагається спілкуватися.

Для вивчення розвитку комунікативних умінь у старших дошкільників було використано методику «Рукавички». З цією метою було підготовлено відповідні матеріали: силуети рукавичок та набір олівців.

Дослідження проводилося у формі гри, де діти були розділені на пари, а кожна пара отримувала силуети рукавичок для обох рук та набір олівців. Завданням було прикрасити рукавички таким чином, щоб кожна пара мала

однаковий дизайн. Дошкільники опинялися в ситуації, де вони повинні були спільно обрати візерунок, домовитися та узгодити свої дії. Спостерігаючи за взаємодією дітей, ми могли зафіксувати їхні комунікативні уміння та навички.

Оцінювання виконаного завдання оцінювалося за *такими критеріями*:

- схожість візерунків на рукавичках;
- здатність дошкільників до спільного вирішення конкретних питань, ухвалення спільних рішень, домовленості та виявлення толерантності під час захисту своїх позицій;
- взаємоконтроль під час виконання завдання, звернення уваги на те, наскільки діти помічають неправильні дії один одного та як на них реагують;
- взаємодопомога під час образотворчої діяльності.

За цими показниками визначалися особливості культури спілкування дошкільників під час спільної діяльності.

Оцінювання рівнів:

Низький рівень: У зображених візерунках немає подібностей. У малюків відсутні навички домовлятися і узгоджувати свої дії.

Середній рівень: Присутня часткова схожість у візерунках, можливо, деякі форми або кольори окремих деталей співпадають.

Високий рівень: На рукавичках зображені однакові або дуже схожі візерунки. У дітей сформовані навички домовлятися, приймати спільні рішення та координувати свої дії.

Додатково використовувався метод *спостереження*.

Мета спостереження: виявити рівень розвитку культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку під час ігрової діяльності; перевірити, чи може або вміє дитина самостійно використовувати мовленнєві формули у спілкуванні з дорослими та однолітками в різних етикетних ситуаціях, без необхідності допомоги дорослих.

План спостереження складався з трьох етапів:

- 1) перевірка самостійності дитини у виборі мовленнєвих формул при взаємодії з однолітками та дорослими в різних ситуаціях спілкування;
- 2) виявлення у дитини навичок адекватної поведінки в спілкуванні з дорослими та однолітками, дотримання правил;
- 3) аналіз кількості та наявності мовленнєвих етикетних формул у активному словнику дітей.

Планом спостереження було передбачено дослідження мовленнєвої діяльності дошкільників та оцінка їхньої здатності самостійно використовувати мовленнєві формули в різних комунікативних ситуаціях, дотримуватися правил спілкування та володіти мовленнєвим етикетом.

Було проведено п'ять сеансів спостереження. Результати спостереження фіксувалися у спеціальній формі (Додаток А). Досліджувалися здібність дітей до самостійного вибору та бажання спілкуватися, наявність сформованих навичок комунікації та вміння використання ввічливих, приємних та соціально-прийнятних слів і виразів.

На підставі вивчення психолого-педагогічної, лінгвістичної та методичної літератури було визначено такі критерії та показники культури спілкування у старших дошкільників:

- 1) *когнітивний критерій*: спрямований на визначення активного словника, розуміння мовленнєвої поведінки та вміння давати відповіді на запитання;
- 2) *діяльнісно-мовленнєвий критерій*: включає володіння формулами мовленнєвого етикету та культурою спілкування з дорослими і однолітками;
- 3) *комунікативний критерій*: охоплює вміння спілкуватися з дорослими і однолітками.

Ці критерії та показники дозволили нам оцінити рівень культури спілкування у старших дошкільників.

Останнім завданням нашого дослідження було вивчення діяльності вихователів і батьків щодо формування культури спілкування у дітей.

З цією метою нами було проведено анкетування серед дорослих.

Анкетування вихователів мало на меті вивчити, як вони використовують художню літературу для формування мовленнєвої культури старших дошкільників, яким художнім текстам вони віддають перевагу, а також які методи і прийоми вони застосовують.

Нами було розроблено анкету (Додаток Б), в якій запитання дозволяють вивчити практичну діяльність педагогів щодо виховання культури спілкування у старших дошкільників.

У анкетуванні взяло участь 8 вихователів. Було залучено представників різних вікових груп для більшої репрезентативності.

В анкеті було використано три блоки запитань для досягнення бажаної цілі:

✓ *перший блок* стосувався питань, що дозволяли з'ясувати усвідомлення педагогами даної проблеми та її значення у особистісному розвитку дитини;

✓ *другий блок* ставив завдання визначити методи, якими педагоги користуються при роботі з дітьми для виховання культури спілкування, визначити їхні уподобання та визнати найефективніші серед них;

✓ *третій блок* містив запитання, пов'язані з використанням комунікативних ігор у виховному процесі з метою розвитку культури спілкування.

Цими запитаннями ми прагнули з'ясувати, чи розуміють педагоги саму сутність цього поняття, чи вони організовують комунікативні ігри, і які методи допомоги вони надають під час проведення таких ігор. Ці запитання надали нам можливість визначити функції, які педагог виконує в цьому процесі.

Головною метою опитування батьків було визначення їхнього ставлення до процесу виховання культури спілкування у своїх дітей. Аналогічно, нами було розроблено анкету (Додаток В), запитання якої

дозволяють дослідити роль, яку батьки відіграють у вихованні культури спілкування своїх дітей.

Всім батькам було роздано анкети, і було сказано вступне слово, спрямоване на створення конструктивної співпраці.

Анкета містила сім запитань, які мали на меті отримати додаткову інформацію про кожну дитину та визначити ставлення батьків до наведеної проблеми, а також їхні дії у випадку, якщо дитина не дотримує культурних норм спілкування. Ми намагалися зіставити мовленнєву поведінку дитини і її батьків, встановити взаємозв'язок між ними та розібратися, які методи та прийоми використовують батьки для виховання культури спілкування у своїх дітей.

Відповіді батьків дозволили нам розширити зміст попередніх методів дослідження, які ми використовували при вивченні розвитку зазначеної якості.

З метою обробки та аналізу зібраних матеріалів нами було використано методи статистичної обробки даних.

Наша робота з дошкільниками та дорослими передбачала використання широкого спектру методів дослідження. Ми послідовно використовували ці методи, щоб забезпечити системність і взаємозв'язок при вивченні культури спілкування у дошкільників і виявити фактори, що впливають на цей процес. Результати нашого дослідження детально обґрунтовано і описано в наступному підрозділі.

Після аналізу результатів дослідження, ми змогли визначити рівні сформованості культури спілкування у старших дошкільників. Спочатку ми розглянемо результати за кожною методикою, враховуючи поставлені завдання.

За результатами гри «Секрет», було отримано таку статистику:

Група «Зірки» складає 27% .

Група «Прийняті» складає 32%.

Група «Неприйняті» становить 27%.

Група «Ізольовані» становить 14%.

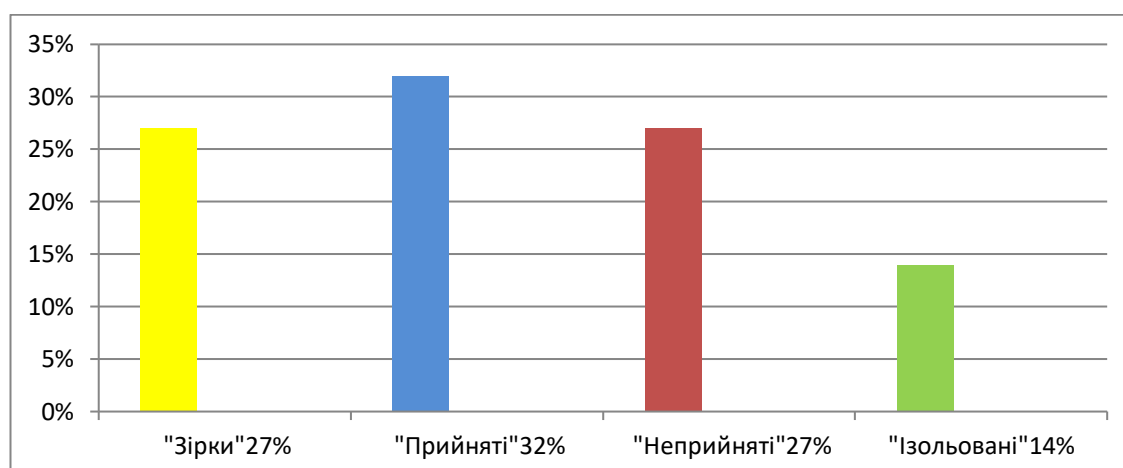


Рис. 1. Діаграма за результатами гри «Секрет»

Особливо важливим показником є індекс «ізолюваності», який вказує на кількість людей у групі, що опинилися у категорії «Ізольовані» (IV статусна категорія). Відповідно до наших результатів, індекс «ізолюваності» склав 14%. Зазначимо, що цей показник не повинен перевищувати 20% від загальної кількості.

Кількість дітей, які вважаються «ізолюваними», хоча й не перевищує відсотковий поріг, свідчить про несприятливу атмосферу в колективі. Під час аналізу ситуації було виявлено кілька об'єктивних причин, які призвели до ізолюваності цих дітей і їх неприйняття в групі. Наприклад, Костя П. не відвідував дитячий садок майже протягом усього минулого року через хворобу, Аліна В. приєдналася до цієї групи у вересні (попередньо не відвідувала дитячий заклад взагалі), а Максим Б. був переведений з іншої групи і має проблеми зі спілкуванням, іноді виявляє агресивну поведінку.

Під час аналізу запитань бесіди ми виявили групу дітей, яким більшість дітей дарували подарунки. Серед них переважали діти, які мають лідерські якості і визнані в групі. Інші діти хотіли бути з ними друзями, гратися, ділитися іграшками. Коли питали, чому саме ці діти, вони вказували на такі причини, як «це мій друг», «мені подобається ця дівчинка (хлопчик)», «вона не жадібна і ділиться зі мною іграшками», «з нею (ним) цікаво гратися», «ми живемо поруч, тому дружимо», «він (вона) дуже розумний», «вона красива» і

так далі. Аналізуючи відповіді дітей, можна стверджувати, що більшість з них оцінюють інших дітей за їхні особистісні якості, такі як щедрість, товариськість, співчуття тощо. Діти намагаються дарувати подарунки і встановлювати контакти з тими, хто їм подобається, звертаючи увагу як на зовнішність, так і на внутрішні якості своїх однолітків.

Діти, з якими майже ніхто не хотів дружити або дарувати їм подарунки, були визначені. Ці діти віднесені до категорії «ізолюваних», як це було підтверджено порівнянням з попередніми результатами.

При розгляді вибірки дітей за статевою належністю було виявлено, що більшість хлопчиків вибирали хлопчиків, тоді як дівчатка віддавали перевагу дівчаткам.

Отже, можна зробити висновок, що ставлення дітей один до одного є одним із важливих факторів у встановленні дружніх або деструктивних відносин дітей під час комунікативної діяльності.

Наступна методика, відома як «Два будиночки», також дозволяла виявити однолітків, з якими діти бажають спілкуватися, а також тих, яких вони уникають. Ця методика майже аналогічна попередній і дає подібні результати. Позитивний вибір становив 59% у групі, тоді як негативний вибір склав 41% у групі.

В результаті цього дослідження нам вдалося визначити статус кожної дитини у групі:

«Зірки» – діти, які отримали 7 балів і більше.

«Прийняті» – діти, які отримали від 3 до 6 балів і наблизилися до рівня «Зірки».

«Неприйняті» – діти, які отримали від 1 до 2 балів.

«Ізолювані» – діти, які отримали 0 балів. Такі дошкільники залишаються непоміченими своїми однолітками.

Порівнюючи обидві методики, ми встановили, що діти, які потрапили до категорій «Зірки» та «Прийняті», були оцінені позитивно, а діти з категорій «Неприйняті» та «Ізолювані» отримали негативні оцінки.

Проаналізуємо результати методики «Рукавички». Для оцінки характеристик виділимо кілька пар дітей, які склалися під час гри: Влада Л. і Максим Н., Даша Я. і Саша К., Єгор М. і Денис І., Марта М. і Евеліна Ш., Саша Ш. і Діма А. Під час розфарбовування рукавичок було виявлено такі особливості їх поведінки:

1. Пара Влада Л. і Максим Н. показала середній рівень виконання завдання. Продуктивність у них була середня, малюнки були частково схожими - обидва малюнка мали смужки, але смужки були розташовані хаотично на обох аркушах. Кольори і розміри смужок не були розташовані рівномірно. Діти не досягли спільного рішення щодо малюнка: Влада вирішила для себе, що вона хоче зобразити, а Максим приблизно скопіював її малюнок. Влада не проявляла взаємного контролю відносно Максима, навіть вимагала, щоб він не дивився на її сторону. Максим уважно розглядав її малюнок, щоб повторити його. Взаємна допомога під час малювання була відсутня. Влада виявляла негативне емоційне ставлення до спільної діяльності, ігноруючи Максима. З боку Максима спостерігалось нейтральне ставлення (він копіював малюнок), так як це було необхідно.

2. Даша Я. та Саша К. продемонстрували високий рівень виконання завдання. Рукавички були прикрашені подібним візерунком, з незначною різницею в інтенсивності забарвлення. Діти заздалегідь домовилися і досягли спільного рішення стосовно малюнка. Під час роботи вони взаємно контролювали та надавали підказки один одному. Вони підходили до завдання з позитивним настроєм, працюючи з захопленням та інтересом.

3. Єгор М. та Денис І. також продемонстрували високий рівень виконання завдання. Діти спільно вигадували малюнок і досягли спільного рішення. Хоча є незначні відмінності між їхніми малюнками (у Єгора більше кружечків, а у Дениса менше; у Єгора фон має два кольори, тоді як Денис, можливо, вирішив, що це несуттєво і мав фон лише одного кольору). Під час роботи вони взаємно контролювали та надавали підказки один одному. Вони

підходили до завдання з позитивним настроєм, працюючи з захопленням та інтересом.

4. Пара Марти М. і Евеліни Ш. показала помірний рівень виконання завдання. Продуктивність є середньою. Вони мають часткову подібність у малюнках (квіточки). У Марти квіти розташовані по всій рукавичці і вони великі, тоді як у Евеліни вони менші і не покривають всю поверхню рукавички. Евеліна була відповідальна за ідею малюнка та переконувала Марту досягти спільного рішення. Під час роботи вони контролювали одна одну, а Евеліна допомагала Марті (яка трохи заплуталася у процесі малювання). Вони мали позитивне емоційне ставлення.

5. Пара Саші Ш. і Діми А. показала низький рівень виконання завдання. Продуктивність у них була низькою. Вони не мали подібності у своїх малюнках. Діма не завершив свій малюнок (втомився), тоді як Саша закінчила його, але не дуже якісно. Під час обговорення вони сперечалися і майже не прийшли до спільної думки. Вони не контролювали та не допомагали один одному під час роботи. Взаємодія між ними була скоріше негативною - вони сварилися і сперечалися щодо малюнка.

Отже, було отримано такі дані:

У 15% дітей було виявлено низький рівень комунікативних умінь.

Середній рівень був присутній у 45% дітей (на прикладі Влади Л. і Максима Н., Саші Ш. і Діми А., Марти М. і Евеліни Ш.).

Високий рівень спостерігався у 40% дітей (Даші Я. і Саші К., Єгора М. і Дениса).

Після аналізу діагностичних даних ми прийшли до висновку, що переважає середній рівень комунікативних умінь у групі. Не всі діти виявляють здатність та бажання домовлятися між собою та ігнорують спільну діяльність.

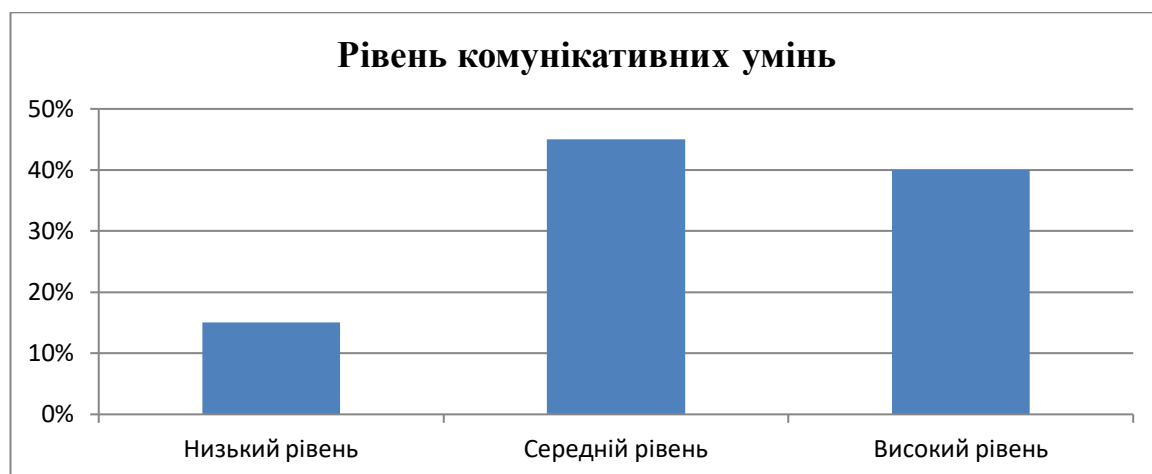


Рис. 2. Діаграма за результатами гри «Рукавичка»

Останнім було використано метод *спостереження*, результати якого засвідчили проблеми у деяких старших дошкільників у встановленні спільної мови з однолітками. Діти забували привітатися зі старшими, намагалися уникнути словесного контакту з іншими дітьми або не реагували на прохання прийти погратися разом.

Під час визначення самостійності вибору засобів спілкування дитини було встановлено, що під час взаємодії з однолітками діти не завжди контролювали себе у своїх висловлюваннях, на відміну від мовленнєвого контакту з дорослими. Під час розмови з педагогом дошкільники стежили за своїм мовленням, намагалися бути ввічливими та вживати слова мовленнєвого етикету.

У результаті оцінки їхньої здатності до правильної поведінки у спілкуванні з дорослими та однолітками було виявлено наступні результати: 36% дітей показали вміння активно проявляти інтерес до однолітків, ввічливо спілкуватися та адекватно відповідати; під час спілкування вони проявляли ініціативу та намагалися залучити своїх партнерів до спільної діяльності.

Ці діти виявляють виражене бажання взаємодіяти з однолітками та спільно діяти. Вони проявляють своє ставлення до партнера через використання емоційних слів, використовують етикетні вислови, демонструють чутливість та дотримуються норм комунікативної поведінки. Однак 16% дітей показали низький рівень комунікативних навичок під час

взаємодії з іншими дітьми. Вони проявляють небажання спілкуватися та підтримувати розмову, не виявляють ініціативи у спілкуванні, не помічають однолітків і не проявляють бажання спільно діяти. Вони практично не використовують мовленнєві формули. У цих дітей відсутні засоби спілкування: вони не звертаються до однолітків поглядом, не виражають своїх почуттів і байдужі до всіх звернень.

Решта дошкільників (48% дітей) проявляють середній рівень сформованих навичок, необхідних для культурного спілкування. Такі діти характеризуються невпевненістю, пасивністю та нерішучістю. Вони більш часто вступають у спілкування за ініціативою інших, але рідко самі її проявляють. Вони епізодично висловлюють свої емоційні стани, вживають приємні та лагідні слова в ситуаційних контекстах і іноді використовують мовленнєві формули за пропозицією дорослого.

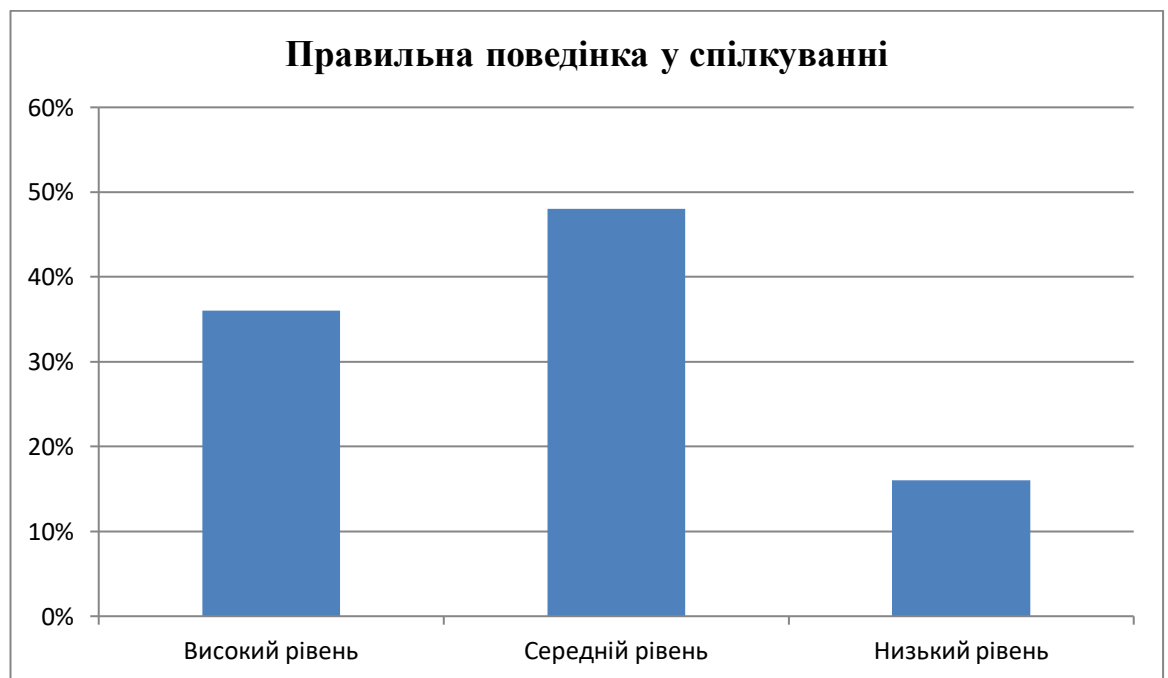


Рис. 3. Результати спостереження на визначення рівня сформованості культури спілкування у ДДВ

Діти мають знання етикетних формул, але не завжди їх використовують. Вони можуть діяти невпевнено, але відгукуватися на ініціативу однолітків, прагнути до взаємодії, відповідати на їхні дії та іноді намагатися підлаштовуватися під них.

Після порівняння та аналізу результатів всіх методик, ми встановили рівні сформованості культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку: достатній, середній та низький рівень.

Таблиця 1

**Рівні сформованості культури спілкування
у дітей старшого дошкільного віку**

Рівні	Дослідницька група	
	Кількість дітей (28)	%
<i>Достатній</i>	10	35,7
<i>Середній</i>	14	50
<i>Низький</i>	4	14,3

Дошкільники, у яких достатній рівень сформованості культури спілкування, характеризуються активністю у мовленні. Вони знають етикетні слова та мають уявлення про їх використання. Вони позитивно ставляться до процесу спілкування, залюбки вступають у мовленнєвий контакт з іншими, дотримуються етичних норм комунікативної поведінки. Вони активно використовують різні засоби спілкування, виявляють чуйність до співрозмовника, не конфліктні та адекватно реагують на висловлювання свого співбесідника.

Діти, які мають середній рівень сформованості культури спілкування, не володіють систематичними знаннями про формули мовленнєвого етикету. Вони мають поверхові уявлення про їх використання. Під час спілкування вони можуть виявляти толерантне ставлення до однолітків, але часто порушують етичні норми поведінки, особливо коли виражають своє невдоволення. Вони часто потребують контролю з боку педагога та не завжди адекватно реагують на слова співрозмовника.

Дошкільники, які характеризуються низьким рівнем сформованості цієї якості, проявляють недостатню комунікативну активність. У них обмежений

словниковий запас формул мовленнєвого етикету, які вони практично не використовують. Вони не дотримуються морально-етичних норм під час взаємодії з іншими та виявляють негативне ставлення до самого процесу спілкування. Вони зневажливо ставляться до своїх однолітків та вживають грубі та образливі слова.

Результати, представлені в таблиці, свідчать про те, що у більшості дітей – середній рівень сформованості культури спілкування. Більше третини дошкільників мають достатні комунікативні вміння для здійснення процесу спілкування. Однак, є частина дітей, у яких цей рівень низький, і це вимагає подальшої виховної роботи в цьому напрямку.

Враховуючи результати діагностики рівня сформованості культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності та здійснивши їх аналіз, сформулюємо методичні рекомендації щодо використання ігор у наступному підрозділі.

2.4. Методичні рекомендації щодо формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку за допомогою гри

Гра є важливим інструментом для формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку. Через гру діти отримують можливість вчитися спілкуватися, розвивати соціальні навички, встановлювати контакти з однолітками та навчатися взаємодіяти з іншими людьми. Дітям властиво відчувати себе частиною команди, співпрацювати, обговорювати рішення і дотримуватися правил гри.

По-перше, важливо обрати такі ігри, які сприяють розвитку комунікативних навичок. Наприклад, рольові ігри, де діти виступають у ролі різних професій або сімейних ситуацій, дають можливість розвивати навички спілкування, висловлювати свої думки та вступати в діалог з іншими дітьми. Такі ігри сприяють формуванню емоційного інтелекту, розвитку емпатії та вмінню сприймати точку зору інших.

По-друге, варто активно використовувати групові ігри, де діти співпрацюють для досягнення спільної мети. Наприклад, конструкційні ігри, які вимагають співпраці та обміну ідеями, розвивають вміння слухати інших, висловлювати свої думки та приймати компроміси. Важливо створювати ситуації, де діти будуть змушені обговорювати рішення, працювати як команда та ділитися відповідальністю. Це допоможе у формуванні навичок взаємодії та виробленні культури колективного спілкування.

По-третє, рекомендується використовувати рольові ігри, де діти можуть відчувати себе в різних ролях і емоційних станах. Наприклад, ігри, що моделюють ситуації конфлікту або спірного моменту, дають дітям можливість вивчати стратегії врегулювання конфліктів, вміння пояснювати свої думки та вислуховувати інших. Важливо, щоб педагог забезпечував безпеку та контролював ситуацію, щоб діти розуміли межі та правила гри.

По-четверте, гра повинна бути підтримана налагодженою атмосферою, що сприяє довірі та відкритості. Педагог має створити таке середовище, де діти почуваються впевнено і можуть експериментувати, виражати свої думки та почуття без страху перед критикою або осудом. Важливо підкреслювати значення кожного учасника гри та вислуховувати кожену думку.

Узагалі, методичні рекомендації щодо формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку за допомогою гри мають базуватися на принципах рівноправності, взаєморозуміння та позитивного підходу. Гра має бути засобом для розвитку соціальних навичок, навчання спілкування та вироблення культури колективу. Педагог повинен бути активним учасником цього процесу, надавати підтримку, спрямовувати дітей та вчасно коригувати негативну поведінку.

Після проведення теоретичного аналізу наукових джерел та дослідження, було сформульовано методичні рекомендації для формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку за допомогою ігрових засобів. Ці рекомендації включають такі аспекти:

- *забезпечення методичного супроводу* виховання культури спілкування дітей під час комунікативних ігор;
- *створення розвивального середовища* для ігор у дошкільних навчальних закладах, яке сприяє розвитку культури спілкування;
- *активна участь старших дошкільників* у комунікативно-ігровій діяльності та свідоме розуміння ними взаємин з однолітками та дорослими.

Окрім цього, важливим аспектом у рекомендаціях щодо проведення ігор є *визначення педагогічних умов*. Під педагогічними умовами розуміється цілеспрямований вибір та застосування методів, прийомів та організаційних форм з метою досягнення конкретної цілі [45, с. 124].

Розглядаючи першу умову, варто розширити розуміння поняття «методичний супровід в процесі комунікативної гри». Методичний супровід включає ігрове партнерство, де поєднуються безпосередні та опосередковані методи взаємодії між вихователем та дітьми, з урахуванням суб'єкт-суб'єктних відносин.

На думку К. Карасьової та С. Ладивір, методичний супровід здійснюється вихователями через взаємодію з дітьми, які стають партнерами дорослого в процесі розробки стратегії супроводу [25, с. 158; 30, с. 7]. А. Бойко визначає цей термін як цілеспрямовану, систематичну сукупність ідей, технологій та організаційно-педагогічних умов, спрямованих на розвиток дитини [7]. Т. Сорочан наголошує на таких основах методичного супроводу: демократичність, надання можливості вибору, орієнтованість на самореалізацію та співтворчість [54].

Розглядаючи гру як комунікативний засіб, важливо зазначити, що вона сприяє включенню дитини в міжособистісні стосунки та допомагає їй засвоювати навички культурного спілкування та морально-етичні якості, такі як терплячість, чуйність та дружні стосунки. Під час гри дитина швидше набуває культурні навички поведінки.

Методичний супровід гри включає спостереження за проходженням гри, дотриманням правил, залучення дітей до гри, а також активну участь у

грі з метою підтримки та передачі ігрових способів [45]. Педагог повинен зацікавити дітей грою і власним прикладом демонструвати культурні зразки комунікативної поведінки. Залучаючи дітей до гри, вихователь стимулює їх мовленнєву активність.

Ще однією *важливою умовою* є створення розвивального потенціалу ігрового середовища, яке є частиною освітнього простору. Особлива увага приділяється предметно-ігровому середовищу, оскільки воно є основним засобом розвитку особистості дитини і джерелом її знань та соціального досвіду. Від цього середовища в багатьох відношеннях залежить характер гри, дії, які виконує дитина, її почуття та переживання. Предметно-ігрове середовище, наповнене позитивним смислом, може сприяти розвитку дошкільника та спонукати його до позитивних дій.

В інших випадках, це може викликати небажану експозицію насильства, жорстокості, зброї або сприяти агресивній поведінці та деструктивному вчинку, що може негативно вплинути на психіку дитини дошкільного віку. Такі впливи можуть спотворити сприйняття дітьми оточуючого світу та моральних цінностей, а також підірвати формування гуманності особистості.

Правильно організоване розвивальне ігрове середовище має вплив на всі аспекти розвитку дитини та сприяє формуванню конструктивних комунікативних навичок. Таке середовище стимулює реалізацію творчих задумів дитини і особистісний самовираз. Воно організоване таким чином, щоб кожне дитя могло займатися своєю улюбленою справою, конструювати, брати участь у театралізованій діяльності та комунікативних іграх, що допомагають втілити засвоєні знання про навколишній світ.

О. Писарчук наголошує на ключових умовах створення такого середовища: забезпечення вільної самостійної діяльності дитини; наявність творчої взаємодії з дорослими та ровесниками; застосування різноманітних методів і засобів для активізації дитячої діяльності; належне облаштування предметно-ігрового середовища; створення доброзичливої атмосфери [45].

Комунікативні ігри спрямовані на стимулювання творчої та пізнавальної активності дітей, розвиток мовленнєвої культури та комунікативних навичок. Розвивальний потенціал ігрового середовища полягає у тому, що створені комунікативні ситуації сприяють розвитку пізнавальної сфери, стимулюють вільний вибір мовленнєвих засобів та формують навички культурного спілкування.

Соціальне оточення, яке складається з дітей та дорослих, є одним із компонентів ігрового середовища. Дошкільний вік не може обійтися без ровесників, проте спілкування з ними без допомоги дорослих часто виявляється неефективним.

Під час комунікативної гри важливо навчити дитину висловлювати свої емоції та бажання, вчасно реагувати на потреби та допомагати іншим, адекватно вирішувати конфліктні ситуації, шанувати правила культурної поведінки.

Процес формування навичок культурного спілкування відбувається за умови накопичення відповідного досвіду та систематичного закріплення отриманих навичок під керівництвом педагогів та батьків.

Використання *діалогічної форми спілкування* сприяє стимулюванню пізнавальних і розумових процесів. Проте для того, щоб дитина ефективно розвивала культуру мовлення, важливо постійно брати участь у взаємодії з однолітками та проявляти активний інтерес до мовленнєвої діяльності.

Даний процес мовленнєвого спілкування відбувається непомітно та природним шляхом, але правильна організація педагогічного життя та мовленнєвої комунікації допомагає активізувати його та сформувати культурну мовленнєву особистість. Автор робить акцент на умовах активного залучення дитини до комунікативної ігрової діяльності:

- загальна активність, комунікабельність та ініціативність;
- здатність подолати сором'язливість;
- здатність переходити від ситуативного діалогу до обдуманого мовлення;

- наявність потреби в спілкуванні;
- залучення дитини до доступної їй комунікативної діяльності.

Серед прийомів активного залучення до мовленнєвого спілкування

можна виділити такі:

- ✓ *постійне залучення дитини до розмови (бесіди педагога з дітьми);*
- ✓ *використання методу театралізації (педагог демонструє вербальну та невербальну комунікацію, а діти її копіюють);*
- ✓ *систематична робота над складанням різних видів оповідань та вдосконаленням навичок переказування творів [43].*

Н. Могильова зазначає, що комунікативне спілкування з однолітками має свої особливості, такі як різноманітність комунікативних дій, емоційна насиченість, нестандартність і нерегламентованість комунікативних актів [38]. За допомогою аналізу зазначених педагогічних умов можна вважати, що їх втілення забезпечить систематичний та комплексний вплив на розвиток комунікативних вмінь та навичок дитини у ЗДО, необхідних для культури міжособистісного спілкування.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Другий розділ нашого дослідження присвячено методичним засадам формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку за допомогою гри.

Визначено критерії відбору ігор для формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку, запропоновано комплекс вправ та проведено діагностику рівня сформованості культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності. За результатами дослідження було розроблено методичні рекомендації щодо формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку за допомогою гри.

Результати дослідження засвідчили, що гра стає ключовим елементом у процесі формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного

віку, враховуючи те, що діти краще сприймають та усвідомлюють правила спілкування, розвиваючи при цьому комунікативні навички.

Використання ігрових матеріалів дозволяє старшим дошкільникам систематично вдосконалювати навички спілкування, розуміти важливість взаєморозуміння та емпатії. Педагогічні інновації, такі як ігрові методики сприяють розвитку комунікативної культури, виховуючи в дітей навички слухання, висловлювання власної думки та конструктивної взаємодії.

Рівень розвитку комунікативних навичок у старших дошкільників значно підвищується завдяки використанню гри. Запропоновані методики та підходи, на практиці за допомогою гри показали себе як ефективні засоби формування високого рівня комунікативної культури у дітей.

На основі отриманих результатів було розроблено методичні рекомендації для вихователів та батьків, які можуть використовуватися на заняттях та в повсякденному житті. Ці рекомендації спрямовані на підвищення якості та ефективності формування комунікативної культури серед старших дошкільників, сприяючи їхньому гармонійному розвитку та успішному взаємодії в соціумі.

Зазначені ігрові вправи, такі як «Насті потрібна твоя допомога», «Магія подарунків» та «Прохай іграшку», доповнюють методичний аспект, надаючи конкретні приклади практичного застосування ігор для досягнення нових цілей.

Отже, підсумовуючи вищесказане, доходимо висновку, що ігрові засоби разом із зазначеними методами та умовами можуть ефективно сприяти формуванню культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку, роблячи цей процес цікавим та корисним для розвитку дошкільників.

ВИСНОВКИ

Головною метою нашого дослідження було вивчення процесу формування культури спілкування у старших дошкільників за допомогою гри. У процесі дослідження було вирішено завдання, поставлені на початку дослідження.

Розкрито поняття культури спілкування та **визначено** особливості її формування у ДДВ. У ЗДО, за активної ролі вихователів і використання різноманітних практик, створюється сприятливе середовище для навчання дітей ефективному спілкуванню та взаємодії. Гра, ділові ігри та групові проекти виступають не лише як засоби, але й як ключові елементи у цьому процесі. Крім того, успішна реалізація культури спілкування вимагає активної співпраці з батьками, що підкреслює важливість партнерства між освітнім закладом та родинами. Усе це сприяє розвитку особистості, соціалізації та виявляє значущість спілкування як фундаментального процесу взаємодії між суб'єктами, що формує та впливає на життя кожної людини.

Досліджено, що комунікативні ігри відіграють значущу роль у розвитку дітей, особливо на етапі дошкільного віку. Вони не лише сприяють вдосконаленню навичок спілкування, а й стимулюють пізнавальну сферу у дітей.

На цьому етапі розвитку діти починають усвідомлювати та розуміти причини вчинків людей, орієнтуються у системі взаємин та визначають своє місце в цій системі. Крім того, комунікативні ігри впливають на формування реальних взаємин між учасниками, створюючи своєрідну «арифметику соціальних відносин», як описав Л. Виготський.

З метою розвитку у ДДВ комунікативних навичок спілкування доцільно проводити комплексні ігрові заняття, наголошуючи на неформальній атмосфері спілкування, яка сприяє подоланню труднощів у міжособистісній взаємодії. А використання комунікативних ігор на таких заняттях сприятиме розвитку не лише динамічного аспекту спілкування, але й емоційного благополуччя, позитивного самопочуття та самооцінки у дітей,

оскільки вони є важливим інструментом для підготовки малюків до викликів сучасного світу, сприяючи їхньому гармонійній інтеграції в суспільство.

Охарактеризовано педагогічні умови, за яких відбувається формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку, а саме: сприятлива психологічна атмосфера, різноманітні ігрові ситуації, навчання правил спілкування та ввічливості, стимулювання самовираження дітей. Ігрова діяльність допомагає дітям розвивати комунікативні навички, емпатію, співпрацю та толерантність, що є важливими компонентами культури спілкування. Відповідна педагогічна підтримка та організація ігрових процесів у дошкільному навчальному середовищі сприяють формуванню культурного та ефективного спілкування у дітей старшого дошкільного віку. Проте слід враховувати, що процес формування навичок культури спілкування має свої закономірності, пов'язані з особливостями розвитку на різних вікових етапах дитини.

Визначено критерії відбору ігор для формування культури спілкування: сприяння соціальній взаємодії, розвиток емпатії, вирішення конфліктів, стимулювання мовлення, вплив на доброзичливе ставлення та врахування інтересів дітей, які визначають ефективність використання ігор у формуванні культури спілкування. Важливо, щоб ігри мали педагогічну цінність та враховували індивідуальні особливості кожної дитини.

Розроблено комплекс вправ для формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку з використанням ігор, які можуть бути використані педагогами та батьками для покращення соціального розвитку дітей та створення позитивного середовища для їхнього взаємодії з іншими.

Проведено діагностику рівня сформованості культури спілкування у ДДВ засобами гри; для отримання об'єктивних даних нами було використано діагностичні методики Т. Репіної, Т. Марцінковської та Г. Цукерман.

Укладено методичні рекомендації для вихователів та батьків щодо використання ігрових засобів для розвитку культури спілкування дітей старшого дошкільного віку.

Отже, всі завдання, поставлені на початку нашого дослідження, було виконано, а головну мету було досягнуто. Проте, формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку продовжує робити виклики. Подальші наукові розробки пов'язані з вивченням інших сучасних ефективних шляхів та засобів формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку.

Жума Д.М. Формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку за допомогою гри. 012 Дошкільна освіта. Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, 2023.

Анотація. Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню процесу розвитку формування навичок спілкування дітей старшого дошкільного віку за допомогою гри, формування культури спілкування. Спілкування є фундаментальним аспектом людської взаємодії та життєво важливою навичкою, яку діти повинні розвивати, коли ростуть і дорослішають. Ефективні комунікативні навички включають вербальну та невербальну комунікацію, активне слухання та вміння чітко та лаконічно висловлюватись. Дослідження спрямоване на вивчення ролі ігор у розвиток комунікативних здібностей дітей старшого дошкільного віку та формування культури спілкування між ними. Використання ігор як інструменту навчання набуває популярності в останні роки. Ігри забезпечують інтерактивне навчання, яке залучає та мотивує дітей. Вони також забезпечують безпечне та незагрозливе середовище для дітей, щоб тренуватися та розвивати свої навички спілкування. Це дослідження зосереджено на використанні ігор для розвитку навичок спілкування та встановлення культури спілкування дітей старшого дошкільного віку. Розвиток комунікативних навичок у дітей старшого дошкільного віку є критично важливим, оскільки готує їх до майбутніх соціальних взаємодій і стосунків. Комунікативні навички необхідні дітям, щоб висловлювати свої ідеї та емоції, розуміти інших і вирішувати проблеми. У цьому контексті формування культури спілкування відіграє життєво важливу роль, оскільки створює середовище, де діти можуть спілкуватися вільно, шанобливо та ефективно. Ігри є чудовим інструментом для досягнення цієї мети. Використання ігор у навчанні не нова концепція. Ігри використовувалися в навчанні протягом століть, оскільки вони зробили навчання приємним і менш стресовим. Ігри надають дітям платформу для вивчення нових понять, розважаючись. Використання ігор для розвитку комунікативних навичок є особливо корисним, оскільки сприяє активному навчанню. Активне навчання має важливе значення для того, щоб діти запам'ятовували інформацію та розвивали практичні навички. Існує багато видів ігор, які можна використовувати для розвитку комунікативних навичок. Наприклад, рольові ігри можуть допомогти дітям зрозуміти різні точки зору та розвинути емпатію. Настільні ігри можуть допомогти дітям розвинути навички вербального спілкування, тоді як фізичні ігри можуть допомогти їм розвинути навички невербального спілкування. Використання цифрових ігор також може бути ефективним, оскільки вони можуть допомогти дітям розвивати свої навички спілкування в цікавій та інтерактивній формі. Підсумовуючи, можна сказати, що формування культури спілкування у дітей

старшого дошкільного віку має вирішальне значення для їх соціально-емоційного розвитку. Рекомендується використовувати ігри на постійній основі, як інструмент для досягнення цієї мети.

Ключові слова: дитина старшого дошкільного віку, заклад дошкільної освіти, культура спілкування, гра, розвиток, навчання.

Zhuma D.M. Formation of the Culture of Communication in Senior Preschoolers by Means of a Game. 012 Preschool Education. T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium», 2023.

Abstract. The qualification work is dedicated to the study of the process of developing communication skills in older preschool children through play and the formation of communication culture. Communication is a fundamental aspect of human interaction and a crucial skill that children need to develop as they grow and mature. Effective communication skills include verbal and non-verbal communication, active listening, and the ability to express oneself clearly and concisely. The research aims to investigate the role of games in the development of communicative abilities in older preschool children and the formation of a culture of communication among them. The use of games as a teaching tool has become increasingly popular in recent years. Games provide interactive learning that engages and motivates children. They also provide a safe and non-threatening environment for children to practice and develop their communication skills.

This research focuses on the use of games to develop communication skills and establish a culture of communication in older preschool children. The development of communication skills in older preschool children is critically important as it prepares them for future social interactions and relationships. Communication skills are necessary for children to express their ideas and emotions, understand others, and solve problems. In this context, the formation of a culture of communication plays a vital role in creating an environment where children can communicate freely, respectfully, and effectively. Games are an excellent tool for achieving this goal.

The use of games in education is not a new concept. Games have been used in education for centuries because they make learning enjoyable and less stressful. Games provide children with a platform to explore and learn new concepts while having fun. Using games to develop communication skills is especially beneficial as it promotes active learning. Active learning is essential for children to retain information and develop practical skills.

There are many types of games that can be used to develop communication skills. For example, role-playing games can help children understand different perspectives and develop empathy. Board games can help children develop verbal communication skills, while physical games can help them develop non-verbal communication skills. The use of digital games can also be effective as they can help children develop their communication skills in an engaging and interactive format.

In conclusion, the formation of a culture of communication in older preschool children is crucial for their social and emotional development. It is strongly recommended to use games as a tool to achieve this goal.

Key words: preschooler, preschool education institution, culture of communication, play, development, learning.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амонашвілі Ш.В. Гра як засіб формування комунікативних навичок у дошкільників. *Дитина і світ*. 2010. № 4. С. 30–34.
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. Київ, 2012.
3. Білан О.І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». Тернопіль «Мандрівець», 2017. 256 с.
4. Богуш А.М. Мовленнєво-ігрова діяльність: мовленнєві ігри, ситуації, вправи: навч.-метод. посібник. К.: Видавничий Дім «Слово», 2008. 256 с.
5. Богуш А.М. Наступність в роботі дошкільної і початкової ланок освіти в світлі базового компоненту дошкільної освіти в Україні. Основні орієнтири розвитку системи освіти Запорізької області у 2012–2013 навчальному році (дошкільна освіта): метод. рекомендації: у 3-х ч. / упоряд. Батліна Л.В., Григоренко Г.І. Частина III. Запоріжжя: Акцент Інвест-Трейд, 2012. 240 с.
6. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Одеса: ПНЦ АПН України, 2010.
7. Бойко А. Науково-методичний супровід професійно-педагогічної підготовки вчителя. *Педагогічні науки*. 2009. Вип. 2. С. 55–63.
8. Борисов, Є.А. Вплив рольової, комунікативної гри навчання англійської мови. 2002. № 3. С. 29–31.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голів. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.
10. Виготський Л.С. Зібрання творів: в 6 т.; гол.ред. А.В. Запорожець. К: Педагогіка. Т.2.1982. 504 с.
11. Виготський Л.С. Педагогічна психологія. К.: Педагогіка, 2011. С. 40.
12. Виготський Л.С. Психологія спілкування. Х.: Сенс; Вид. Центр «Академія», 2015. 368 с.
13. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Програма та методичні рекомендації. / Укладач А.М. Богуш. К.: МО, 2007.

14. Гавриш Н.В. Художнє слово і дитяче мовлення: Метод. Посібник для вихователів. Донецьк: ТОВ «Лебідь», 2011.
15. Голуб Г.В. Реалізація педагогічного процесу в роботі дошкільного закладу. Київ: Освіта України, 2004. 232 с.
16. Дурандіна, Л.І. Виховання культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку. Л., 2011. 23 с.
17. Желан А.В. Формування культури поведінки дітей дошкільного віку. Науковий вісник МДУ. № 45. 2014, с. 20–24.
18. Жума Д.М. Сучасні методи формування культури спілкування у дошкільників засобами гри // Всеукраїнська онлайн-конференція з міжнародною участю «СТРАТЕГІЇ ТА ПРАКТИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ», 30 травня 2023 року. С.122–124.
19. Жума Д.М. Формування культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку за допомогою гри // XVI Всеукраїнська наукова конференція студентів та молодих науковців «НАУКА. ОСВІТА. МОЛОДЬ», м. Умань, 11 травня 2023 року. Умань : Візаві, 2023. 414 с. С.122–124.
20. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва. К.: Ленвіт, 2003. 273 с.
21. Каган М.С. Світ спілкування: Проблема між суб'єктних відносин. Політвидав, 2008. 319 с.
22. Калініна Р.Р. Доторкнися до душі дитини. Мова, 2011. 160 с.
23. Калмикова Л.О., Харченко Н.В. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку: монографія К.: Вид-во “ТПП Медведєв”, 2007. 304 с.
24. Канарова О.В. Умови формування комунікативних умінь та навичок у дітей старшого дошкільного віку. Відновлено з: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/3744/1/14.pdf>

25. Карасьова К.В. Розвиток комунікативних функцій дошкільників у процесі творчих ігор: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка АПН України, 2008. 188 с.

26. Кліш П., Хом'як О. Комунікативні вміння і навички як важлива складова професіоналізму педагога. Педагогічний пошук. №3 (95). 2017. С. 15–17.

27. Ключова Н.В., Касаткіна Ю.В. Вчимо дітей спілкуванню. Характер, комунікабельність. Популярний посібник для батьків і педагогів: Академія розвитку, 2006. 240 с.

28. Кононко О.Л. Психологічний комфорт як умова морального становлення особистості. Дошкільне виховання. 1996. № 5. С. 4–5.

29. Корніяка О.М. Психологія комунікативної культури школяра. Київ: Міленіум, 2006. 336 с.

30. Ладивір С.О. Педпроцес потребує радикальних змін. Київ: Дошкільне виховання. 2006. № 11. С. 7–9.

31. Леонтьєв А.А. Психологія спілкування. Х.: Сенс; Вид. Центр «Академія», 2015. 368 с.

32. Лісіна М.І. Спілкування, особистість та психіка дитини; за ред. А.Г. Рузькій; вступна стаття А.Г. Рузької. 2-ге вид. Одеса, 2011. 384 с.

33. Ломов Б.Ф. Питання загальної педагогічної та інженерної психології. К.: Педагогіка, 2001. 295 с.

34. Марчук О., Мельничук Л., & Шкабаріна М. (2022). Діагностика сформованості уявлень про рідне місто у дошкільників. *New Inception*, 1–2 (3–4, 18–27.

35. Михайленко О. (2022). Підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до реалізації індивідуального підходу в освітньому процесі. *New Inception*, 3–4 (9–10), 68–78. <https://doi.org/10.58407/NI.22.3-4.6>

36. Мірошник І.В. Методика формування англомовної граматичної компетенції в учнів початкової загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед.:

13.00.02 / Наук. кер. канд. пед. наук, доц. М.Л. Писанко / Мірошник Ірина Василівна. К., 2013. 439 с.

37. Мовленєвий компонент дошкільної освіти. Х.: Ранок, 2011. 176 с

38. Могильова Н. Основні напрямки дослідження комунікативного розвитку у дітей у вітчизняній психології. Психолінгвістика. 2012. Вип. 10. С. 85–92.

39. Мороз-Рекотова Л.В. Формування професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Мороз-Рекотова Леся Вікторівна; Бердян. держ. пед. ун-т. Бердянськ, 2020. 20 с.

40. Освітня програма для дітей від 2 до 7 років «Дитина». Київ, 2016.

41. Петрова І.Ф. Культура спілкування особистості (соціально-філософські аспекти): автореф. дис. на соїск. вчений. ступеня канд. філ. наук: Харків, 2013. 19 с.

42. Піроженко Т. О. Розмовляти – тобто заявити про себе світу. Практична психологія та соціальна робота. 2006. № 1. С. 6–11.

43. Піроженко Т.О. Мовленнєве зростання дошкільника. К.: Грайлик, 2009.

44. Піроженко Т.А. Розвиток комунікативно-мовленнєвих здібностей дітей старшого дошкільного віку: дис. ...канд. психол. наук: 19.00.07. К., 2014. 213 с.

45. Писарчук О.Т. Особливості формування освітньо-розвивального середовища дошкільних освітніх закладів. Проблеми дошкільної освіти. Наукові записки. Серія: Педагогіка. 2012. № 2. С. 46–53.

46. Полякевич Ю.В. Формування комунікативних навичок у дітей 3–7 років: моделі комплексних занять. Вчитель, 2016. 159 с.

47. Поніманська Т. Сучасні підходи до гуманістичного виховання дошкільнят. Дошкільне виховання. 2002. №4. С. 3–5.

48. Психологічний словник / авт.-уклад. В.В. Синявський, О.П. Сергєєнкова; ред. Н.А. Побірченко. К.: Науковий світ, 2007. 274 с.

49. Реалії вибору дитиною соціально значущих цінностей: посіб. / Т.О. Піроженко, Л.І. Соловійова, І.І. Карабаєва [та ін.]; за ред. Т.О. Піроженко. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2017. 64 с.

50. Розлуцька Г., Гіряк С., & Гуцол Л. (2022). Наступність в організації освітньої діяльності дошкільників і першокласників. *NewInception*, (3–4 (9–10), 22–29. <https://doi.org/10.58407/NI.22.3-4.2>
51. Руденко Ю.А. Збагачення словника дітей дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки. 2003. 21с.
52. Свинарук Л. Розвиток зв'язного мовлення – запорука успішного навчання в школі. Умань: Жовтий, 2011. С .133–138.
53. Смирнова Є.О. Особливості спілкування з дошкільнятами. К: Академія, 2000. 153с.
54. Сорочан Т. Співтворчість – одна з ознак технології науковометодичного супроводу. Активізація творчого потенціалу учнівської молоді в контексті глобалізації освіти: матеріали науково-практичної конференції Луганськ: 2012. С. 34–40.
55. Толмачова І.М. Змістова характеристика дидактичної гри як методу. Молодий вчений. 2016. № 2. С. 344–347.
56. Уфимцева С. Наступність у творчому розвитку дошкільників і учнів початкових класів. Початкова школа. 2005. № 12. С. 39–42.
57. Федоренко О.І. Види комунікативних вмінь та їх роль у професійній діяльності працівників правоохоронних органів. Наукові записки. Серія: Педагогіка. 2012. № 2. С.44–51.
58. Філософський енциклопедичний словник НАНУ; Ін-тут філософії ім. Г.С. Сковороди; Ред. кол.: В.І. Шинкарук, Є.К. Бистрицький, М.О. Булатов та ін. Абріс Київ. 2012. 742 с.
59. Черевко Л. Культура спілкування. Позакласний час. 2006. № 13–16. С. 68–73.

ДОДАТКИ

Додаток А

Протокол спостережень

Ім'я дитини _____

Вік дитини _____

Діяльність, в процесі якої дитина вступає в мовленнєву взаємодію _____

Вид ігрової діяльності _____

Критерії	постійно	частково	Не простежується	Коментарі
Діяльнісно-мовленнєвий: ☐ Проявляє потребу у спілкуванні ☐ Легко вступає в стосунки ☐ Проявляє інтерес до партнера ☐ Інформує партнера по грі				
Діяльнісно-мовленнєвий: ● Швидко включається в мовленнєву взаємодію Вступає в мовленнєву взаємодію з допомогою педагогічної підтримки дорослого ● Уникає будь-яких комунікативних ситуацій				
Когнітивний: <i>Розуміє емоційно забарвлені слова</i> ☐ приємні ☐ неприємні ☐ образливі				
Комунікативний: ☐ точно і доречно вживає слова та вирази ☐ використовує засоби інтонаційної виразності ☐ дотримується соціально прийнятних форм висловлювання				

Додаток Б

Анкета для вихователів

Шановні колеги!

Ми просимо вас взяти участь у нашому дослідженні, щодо використання комунікативної гри вихователями як засобу формування культури спілкування у дітей дошкільного віку. Будь ласка, відповідайте на запитання, які містяться у наданій анкеті. Ваші об'єктивні відповіді допоможуть нам у дослідженні умов виховання культури спілкування у дітей дошкільного віку за допомогою комунікативної гри.

Дуже вдячні за вашу допомогу!

Анкета

Розділ I: Особисті дані

1.1. Освіта:

1.2. Фах:

1.3. Стаж роботи в дошкільному закладі:

1.4. В якій віковій групі ДНЗ Ви зараз працюєте?

Розділ II: Розуміння важливості виховання культури спілкування у дітей

2.1. Чи вважаєте ви культуру спілкування важливою для дошкільників?

а) Так.

б) Частково.

в) Ні. Поясніть, чому.

2.2. Чи звертаєте увагу на культуру спілкування дошкільників? Яка ваша реакція, коли ви помічаєте порушення норм і правил культури спілкування?

Розділ III: Використання методів роботи з дітьми

3.1. Які методи використовуєте в роботі з дітьми щодо виховання культури спілкування?

3.2. Яким методам ви надаєте перевагу і чому?

3.3. Які з цих методів ви вважаєте найефективнішими?

Розділ IV: Використання комунікативної гри для виховання культури спілкування дошкільників

- 4.1. Як ви розумієте поняття «комунікативна гра»?
- 4.2. Організовуєте ви комунікативні ігри з дошкільниками? Які саме?
- 4.3. Чи забезпечуєте методичний супровід під час комунікативних ігор? Як саме?

Дякуємо за участь у нашій анкеті! Ваші відповіді допоможуть нам краще зрозуміти ситуацію та здійснити дослідження виховання культури спілкування у дітей дошкільного віку з використанням комунікативної гри.

Додаток В

Анкета для батьків

Ми проводимо дослідження щодо виховання культури спілкування у ваших дітей. Будь ласка, відповідайте щиро на запитання нашої анкети. Це допоможе нам знайти більш ефективні засоби і методи виховання культури спілкування вашої дитини.

Чи вважаєте Ви дану проблему актуальною?

Чи використовує Ваша дитина слова ввічливості (вітання, прощання, подяки тощо) у спілкуванні з рідними, знайомими, друзями?

Чи вживає Ваша дитина ласкаві, ніжні слова, коли Ви втомилися? Будь ласка, назвіть їх.

Чи вміє Ваша дитина слухати, не перебиваючи співрозмовника?

Вирішуючи конфліктні ситуації, Ваша дитина:

Вступає в переговори, мотивуючи свою поведінку.

Застосовує силу.

Уникає прямих конфліктних ситуацій.

Скаржиться вам.

Чи володіє Ваша дитина способами ввічливого поводження зі знайомими та близькими? Будь ласка, наведіть приклади мовленнєвих звернень, які вона використовує.

Як ви реагуєте, коли ваша дитина порушує правила культурного спілкування?

Скажіть, будь ласка, на вашу думку, які методи виховання культури спілкування є найбільш ефективними?

Дякуємо вам за відповіді!

Додаток Г

Ілюстративний матеріал для проведення гри «Два будиночки»

(автор методики – Т. Марцінковська)



Додаток Д

**Ілюстративний матеріал для проведення діагностування за методикою
«Рукавички» (автор методики – Г. Цукерман)**

